

MARTON JÓZSEF

MÁRTON ÁRON PÜSPÖK A KULTÚRA SZOLGÁLATÁBAN

I documenti del concilio Vaticano II. esprimono unanimemente che la Chiesa, anche se il suo compito primario non è di questo mondo cioè sociale o culturale, tuttavia Essa esercita il suo compito in questo mondo, nella vita di ogni giorno. Durante la sua storia di duemila anni la Chiesa, parallelamente con il suo servizio per la salvezza del genere umano, Essa ha determinato la cultura della società nella quale ha vissuto. Anche oggi, come sempre, ogni cristiano ha il dovere di nobilitare il Mondo, di servire l'ordine di questo mondo. Loro possono, anzi, devono collaborare affinché "il lavoro, la tecnica e la cultura utilizzino i beni creati a reale vantaggio di tutti gli uomini, in conformità all'ordinamento del creatore e alla illuminazione del suo Verbo." (LG 36.) Di questa idea fu portavoce anche il vescovo Áron Márton: „Riguardo alla missione ed all'opera della Chiesa è una esigenza essenziale ed indispensabile che Essa sia in relazione con le diverse culture.”

Áron Márton ebbe parte in modo attivo nella formazione della cultura ungherese di Transilvania del secolo XX. Il suo servizio sacerdotale e vescovile coincide con il diventare minoranza etnica dei suoi fedeli. I cittadini ungheresi di Transilvania, dopo il dettato di Trianon, furono costretti di unificare le loro forze e respingere l'attività dei elementi liberali che impedirono l'opera delle chiese. I dirigenti delle chiese, i preti nel loro servizio pastorale ed i laici intellettuali accanto ai loro compiti primordiali ebbero anche dei ruoli culturali che rivestirono in modo molto responsabile.

Áron Márton vide il compito della cultura nell'educazione dell'uomo, nel renderlo consapevole della sua dignità personale e nel delineamento del suo ruolo in questo mondo. Cominciando dai suoi primi anni come sacerdote fino alla fine della sua vita non cesse di accentuare: "L'uomo cristiano è cittadino di due mondi. La sua vera patria si trova nel cielo ma lí si arriva attraverso la terra. Egli, perciò, in questo mondo non è turista o dilettante. Ha un compito da adempire. (...) Se sviluppa le sue capacità e lavora nei diversi campi dell'attività umana con competenza, indipendenza spirituale, amore della verità e coscienza della propria responsabilità, egli esercita un vero lavoro apostolico.”

Az Egyház küldetésének céljával – bármennyire is világfeletti jellegű ez – nem ellenkezik a kultúra ápolása, sőt összefügg vele.¹ Századunk egyik nagy pápája, VI. Pál az Egyház evangelizációs feladatát taglalva, ki is mondja: „Mindent meg kell tenni, hogy evangelizáljuk az emberi kultúrákat. A kultúráknak is újjá kell születniük az evangéliummal való találkozásukból”.² „Az Egyház igehirdetői küldetése és a kultúra között kölcsönös viszony van (...) Az Egyház működése és küldetése szempontjából elengedhetetlen és lényeges követelmény, hogy a különböző

¹ NOSZLOPI László, Kultúra és vallás, in Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XVI. évf. Cluj-Kolozsvár 1933. 573–577.

² VI. PÁL, Evangélii Nuntiaídi 20. p. in A II. Vatikáni Zsinat tanítása, Szerk. Cserháti J. – Fábíán Á., Bp 1975. 515.

kultúrákkal kapcsolatot teremtsen.” – írja Márton Áron püspök a Gaudium et Spes zsinati konstitúció kommentárjában.³ A II. vatikáni zsinat dokumentumai is egyértelműen kifejezik, hogy az Egyháznak bármennyire nem elsődleges az evilági, társadalmi vagy kulturális jellegű feladata, mégis küldetése ebben a világban, a mindennapi életben valósul meg, abból nem ragadható ki. Minden kereszténynek kötelessége a világ nemesítése, a világ rendjének szolgálata.⁴ A világiak közreműködhetnek, sőt közre kell működniük abban, „hogyan az emberi munka, a technika, a kultúra és a civilizáció a Teremtő tervei szerint és Igéjének tanítása nyomán bontakoztassa ki a teremtett értékeket minden ember hasznára.”⁵

Kétezer éves történelme folyamán az Egyház elsődleges feladatának (az emberek üdvösségének szolgálata) teljesítésével párhuzamosan meghatározta a társadalom kultúráját, amelyben élt. A történelem eseményeiben nyomon követhető, ahogyan az Egyház és a kultúra kölcsönösen hatnak egymásra. Nyugat-Európában különösen a városok püspökeinek nőtt meg a kulturális szerepük. Míg a Római Birodalom keleti részében megvoltak és hosszabb ideig fennmaradtak a társadalom kulturális intézményei, addig Nyugaton, ezek hiányában, a kultúra hordozói-alakítói a püspökök és a szerzetesek lettek. Márton Áron szavaival élve: *„A plébániák és zárdák voltak a művelődés központjai, a templom mellett mindig ott volt az iskola és az ispotály s aztán ezek köré létesültek a falvak és városok és ezekben indult meg az a szellemi érdeklődés és munka, aminek a mai büszke európai kultúra a gyümölcse”*⁶ Volt időszak, főleg a koraközépkorban, amikor az európai országokban a kultúra irányítása és művelése egészen az Egyház ügye volt. *„Az antik kultúra jórészt az Egyház mentette meg s Nyugaton elég hosszú ideig még betöltött – nem is háríthatott el magától – bizonyos kultúrfunkciókat. A körülmények folytán ezt nagyjából klerikusok végezték és rá is nyomták a klerikális pecsétet. Holott a keresztény kultúrának sem kell szükségszerűen klerikálisnak lennie.”*⁷

³ MÁRTON ÁRON, Kommentár Az Egyház a mai világban című konstitúcióhoz (Komm.) II. rész. 6–7. – kézirát.

⁴ KASTAL Ernő OFMConv, Vallás és politika, in Hit, Vallás, kultúra, Szerk. Nemesszeghy Ervin SJ., Kecskemét 1999. 38.

⁵ LG 36. in A II. Vatikáni Zsinat tanítása. Szerk. Cserháti J. – Fábíán Á., Bp 1975. 65.

⁶ Márton Áron Múzeum, Gyulafehérvári Érsekség (MÁM.) 61. dosszié (továbbiakban: dos.) I. számú (továbbiakban: sz.) 7.

⁷ Komm., i. m. 7–8.

Ezeréves magyar kereszténységünk történelmén végig kitapintható az Egyház(ak) kulturális szerepe, befolyása a társadalmi életre. Őseink kultúráját a Kárpát-medencébe való betelepülések és kereszténnyé levések az egyházi intézmények alakították, formálták, nemesítették. Ilyenfajta tevékenységüknek erőszakos háttérbe szorítása a felvilágosodást követő időszakban kezdődött el s fokozódott, éppen akkor, amikor nemzeti kultúránk virágzását élte. Hálátlan utódoknak minősülnénk, ha csak a 19. század „kiszorítósi” időszakában kialakított egyházellenes szemlélettel méregetnénk és minősítenénk az Egyház ezer éves szerepét a magyar kultúrában. Márton Áron püspök is fájjalja azt a módot, ahogyan az Egyházat próbálták megfosztani kulturális szerepétől: *„A kultúrának a klerikális gyámkodás alól való felszabadulása megtörténhetett volna békés úton, és a kölcsönös tisztelet jegyében, valójában azonban, a középkortól kezdve, a felszabadítás jegye alatt ment végbe.”*⁸

Erdélyben a kisebbségi helyzetbe került magyarság kultúrájának az egyházi gyámkodás alóli „felszabadítása” más formában ment végbe, mint az anyaországban vagy a nagy nemzeti államokban.⁹ Itt ez a mechanizmus megszelídült. Egyrészt, a kései polgárosodás miatt a 19. században a társadalmi életből az egyházi intézményeket „kiszorítósi” törekvés nem érvényesült olyan erős fokban, másrészt a 20. században bekövetkezett politikai átalakulás egyenesen szükségessé tette az egyháziak, egyházi intézmények kulturális tevékenységét. Erdély magyar lakossága Trianon után olyan helyzetbe került, hogy akarva, nem akarva kénytelen volt erőit egyesíteni, s az egyházak tevékenységét gáncsoló szabadelvű elemek működését visszautasítani. Ugyanakkor az egyházak vezetői, a szolgálatot teljesítő papok és világi értelmiségiek felelősségteljes hozzáállással töltöttek be elsődleges lelkipásztori feladatuk mellett kulturális szerepet is.

1935-ben Venczel József szociológus szomorúan állapítja meg, hogy az erdélyi magyarság politikusai nem sokat tettek a kultúra érdekében és a gazdasági élet megszervezésében: *„A mi közéletünkben a politika még mindig csak az a politika, amely a népcsoportot a parlamentben és az államhatalom felé képviseli s szükség esetén jól-rosszul, a lehetőségekhez mérten (...) védelmezi. A mi politikánk még mindig nem befelé ható néppasztoráció, a nép anyagi és szellemi kultúrvédelmében önmagukat kitüntető népvezetők emelkedett szellemű egybefogása. Milyen*

⁸ Komm., i. m. 8.

⁹ Még Magyarországon sem volt olyan nagy méretű az egyház kulturális marginalizálódása, mint a nyugati országokban. – KERESITESNÉ VÁRHELYI Ilona, Köt(öd)ések és old(dó)dások kultúránkban, in Távlatok 1997/5, Szerk. Szabó Ferenc SJ., Bp. 531–541.

szűkkeblőség, rövidlátás, ha azt hisszük, hogy az a szolidaritás, melyet egyesületek, pártszervezet és más testületek ápolnak, már nemzeti szolidaritás. Távolról sem. Hiszen jól tudjuk, hogy „egyesületeink” számát ma ellenőrizni is nehéz, és mégis alig akad egy-egy, mely komoly és mélyebb értelemben kultúrépítésre vállalkoznék vagy gazdasági életünkben jelentősebb szerepet vihetne. El kell ismernünk, hogy az egyházi szervezetek mindent megtettek: nemcsak műveltséget közvetítettek, de gazdasági vonatkozásokban is beálltak a pasztorációs munkába”.¹⁰ Domokos Pál Péter egyenesen kijelenti, hogy a 2. bécsi döntés után a Magyar Közoktatásügyi Minisztérium által létrehozott Erdélyi Népművelési Bizottság „legelsősorban az egyházakkal vette fel a kapcsolatot, mint akik az elnyomatás idején eredményes népművelő munkát végeztek”.¹¹

Szerencsés helyzetnek mondhatjuk, hogy a 20. század erdélyi kulturális, társadalmi, politikai és egyházi életébe átfogó betekintést nyerhetünk egyetlen személy, Márton Áron tevékenységének foszlányos bemutatásával is. Hiszen Márton Áron püspök széles skálájú munkásságát nehéz egy kisebb lélegzetű tanulmányban illően méltatni.¹² Csak rávillantásokkal élhetünk.

Márton Áron életének és egész tevékenységének meghatározó momentuma az a kegyelmi pillanat, amelyben a papi hivatással kapcsolatos végső döntését meghozta. A hat éve érettségizett fiatalember, a háború poklait és várfogságot megjárta és leszerelt katona 1920-ban tehetetlenségben és tétlenségben vergődve vette tudomásul a trianoni döntést. Eszményei, szép reményei szertefoszlottak. De józan ítélőképessége és akaratereje megmaradt. Nem kíván csíkszentdomokosi otthonában tovább tétlenkedni, ezért a nyári munkák befejeztével állás után néz. Klausz László barátjával Brassóba mennek, hogy a Schiel gyárban vasesztergályosok legyenek. Jelentkezéskor kapja a kijózanító pofont. Másképpen fogalmazva: a kegyelmi lökést. A gyár szász nemzetiségű igazgatója elutasítja őket, mert

¹⁰ VENCZEL József, Ami utána következik, in Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XVIII. évf. Cluj-Kolozsvár 1935. 54–62. – A szerző tanulmányában az erdélyi magyarság szellemi és anyagi kultúrájának kérdéseit fejtegeti.

¹¹ DOMOKOS Pál Péter, Népművelés Erdélyben, in Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XXI. évf. Cluj-Kolozsvár 1942. 2. sz. 25.

¹² Kulturális tevékenységéről árulkodik az a tény, hogy ma róla iskolákat, kollégiumokat, utcákat, köztereket, könyvkiadókat, társulatokat, stb. neveznek el. Írásait, beszédeit lépten-nyomon idézik. – V. ö. MARTON József, Mit mond nekünk Márton Áron, a fiatal püspök, in Studia Theologica Transsylvaniae, Alba Iulia – Gyulafehérvár 2000. 5.

nem százszok.¹³ A nemzetiségében és személyében megalázott Márton Áron egy éjszakai vívódás után megértette, hogy Isten őt más munkára, népének sajátos szolgálatára szánta. Erre, már érett fejjel, a Gyulafehérvári Teológián tudatosan készült fel.

Márton Áron papi munkája Erdély letargikus, cselekvésképtelen időszakában kezdődött el. A 20-as években a magyarságnak értelmiségi rétege volt ugyan, de vezetők nélkül vergődött, nagyon lassan szerveződött.¹⁴ Márton Áron ekkor állt be az ébresztő munkába. A legalkalmasabb pillanatban lépett a porondra, hogy életpéldájával és szavaival népe körében az iránytű szerepét évtizedeken át betöltse. Mert apostoli küldetésének lelkiismeretes teljesítése mellett nem zárkozott el kora társadalmának evilági kihívásaitól sem.

Márton Áron mindenekelőtt az ember és a kultúra kölcsönös viszonyát fejtegette. Egyrészt az embert a kultúra alakítójának és hordozójának mondta, másrészt a kultúra szerepét az emberi személy tökéletesítésében jelölte meg. *„A kultúra természetszerű rendeltetése, hogy a személy kifejlődését, a mindenkori társadalom, és az egész emberiség javát szolgálja. A kulturális törekvéseknek tehát mindig ezekhez a legmagasabb célokhoz kell igazodniuk. A kultúrának felelősségteljes, nevelői feladata segíteni az embert, hogy megnyíljon minden jó és nemes felfogásra, hogy keresse és fel tudja fogni a dolgok és jelenségek értelmét, hogy józanul gondolkozzék és ítélkezzék, s vallási, erkölcsi és szociális érzékét kifejlessze.”*¹⁵

Az ember nevelésében, személyi méltóságának tudatosításában és evilági feladatának pontos körvonalzásában látta a kultúra feladatát. De nem akárhogyan! A kultúra csak akkor nemesíti igazán az embert, ha tekintettel van kettős betájoltságára és elhivatottságára. Fialat pap korától élete végéig nem szűnt meg hangoztatni: *„Az ember két világ polgára*

¹³ MARTON József, Márton Áron életpéldája, in Márton Áron Centenárium, Szerk. Marton J., Gyulafehérvár. 1996. 10.

¹⁴ Venczel József szociológus megkockáztatja azt a kérdést, hogy „a papi és nevelői hivatás vállalóin kívül van-e Erdélyben egyáltalán vezetői réteg s van-e továbbá egyakarató irányítás a magyar társadalom vezetésében? A kezdetlen válasz mindkettőt tagadja. Értelmiségi réteg ugyan van, de vezető réteg nincs, aminek egyszerűen az az oka, hogy a magyar értelmiség megélhetési pályát és nem hivatást választott. Továbbá, hogy a hivatás érdekében életstílusát még átváltani sem tudta. Az „egy-akarató” hiánya pedig oda vezetett, hogy az erdélyi magyar értelmiségi réteg ma szétesett társadalmi kategória.” – VENCZEL József, Az erdélyi ifjúság és az új „Transzilvánizmus”, in Katolikus Szemle 1934. júl. sz. – Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XVII. évf. Cluj-Kolozsvár 1934. 219.

¹⁵ Komm, i. m. 9.

egyszerre, lelkének gyökérszálai az égbe kötik, lábával sáros földi utakon botorkál. S amint a lelket nem lehet a testből kitépni, úgy a természetfeletti vonatkozást sem lehet a természetitől elválasztani, hacsak nem akarjuk szétszakítani magát az embert”.¹⁶ A keresztény ember „kettőssége” miatt kettős irányultságú a feladata is. Ettől a gondolattól idősebb korában sem állt el. Különösen bérmaútjain nevelte népét ebben a szellemben. 1975-ben a csíkszeredai beszédében mondta: „A keresztény ember két világ polgára. Igazi hazája az égben van, de oda az út a földön át vezet. Ezért a világban nem turista, nem műkedvelő. Feladatot kell teljesítenie. Feladatot és szolgálatot szeretetből. A jámborság önmagában nem elég. A vallás nem menti fel az erőfeszítés alól, nem pótolja a szaktudást és a lelkiismeretes munkát. Mesterségét mindenkinek meg kell tanulnia, képességeit ki kell művelnie, és lelkiismeretesnek kell lennie. Ha képességeit kifejleszti, s az emberi tevékenység bármely területén szakértelemmel, lelki függetlenséggel, igazságszeretettel, felelősségtudattal dolgozik, valóságos apostoli munkát végez a világban”.¹⁷

Márton Áron a keresztény pedagógia elveivel vallotta, hogy az apostoli és a kulturális munka legfőbb célja „a tökéletesebb ember formálásának eszménye”.¹⁸ „S az Egyház nevelői feladata és joga egyetemes érvényű, az ember összes adottságaira és vonatkozásaira szól. Elsődleges kötelessége, hogy a természetfeletti célra neveljen, de ugyanakkor, éppen a nagy cél érdekében, arra kell törekednie, hogy az embernek evilági élete is Isten szándékainak minden vonatkozásában megfeleljen; társadalmi berendezkedése, erkölcsi magatartása, embertársaihoz, családjához, népéhez való viszonya, foglalkozása, képességeinek foglalkoztatása, műveltsége, s még testi élete is a természetfeletti rendeltetéshez igazodva a legnemesebb tartalommal és formában történjék.”¹⁹

A harmincas években, megbízatásánál fogva – ifjúsági lelkész volt – szívesen vett részt az ifjúság kulturális rendezvényein. Ilyen alkalmakkor igyekezett a hallgatóságát formálni, a méltóbb emberi életre biztatni. Szerénységével és őszinteségével a hallgatóságát hamar megnyerte.

¹⁶ MÁM. 61. dos. 1. sz. 1–13. – MÁRTON Áron, Az Egyház és a nevelés, in Erdélyi Iskola, Szerk. György L.– Veress Ernő, VII. évf. 1–2. sz. 1939/40. Cluj. 4.

¹⁷ MÁM. 26. dos. 8. sz. 1–2. – Ezt a beszédet Csíkszeredában 1975. május 12-én és Székelyudvarhelyen 1975. június 6-án mondta el.

¹⁸ MÁRTON Áron, A katolikus pedagógia feladata, in Erdélyi Iskola, Szerk. Márton Áron – György Lajos, I. évf. Cluj-Kolozsvár 1933/34. 3–4. sz. 105.

¹⁹ MÁRTON Áron, Az Egyház és a nevelés, in Erdélyi Iskola, Szerk. György L.– Veress Ernő, VII. évf. 1–2. sz. 1939/40. Cluj. 2.

Például a Mailáth-kör egyik dalestjén a következőképpen indította beszédét: „*Hazug hivalkodás volna tőlem, ha ezen a dalestélyen nekem kiutalt szereppel visszaélnék és a szakértőt akarnám mutatni. Nem vagyok muzsikus. A zenét szeretem, élvezem és igyekszem megérteni, azzal a természetes vágyakozással, amely minden ember lelkében él a szép és a művészi iránt. (...) Éppen ezért más úton kísérlem meg, hogy feladatomnak megfeleljek*”.²⁰

Az így befogadásra vált hallgatóságának súlyos, közös gondok feltárásával ébresztgethette és formálhatta lelkiismeretét. Nemcsak a helyes útra irányította figyelmüket, de a tapasztalatlan fiatalokat rejtett veszélyekre is ráébresztette. Az imént említett beszédében arról szól, hogy a világban elhatalmasodó anyagi szellem tönkreteszi a kultúrát: „*A múlt század végén már nyilvánvaló volt, hogy az az anyagi szellem, mely a modern ember egész életében eluralkodott, mely Istent művészetéből, politikájából, társadalmi és gazdasági életéből és tudományából egyaránt kivetette és csak a pénzt, a hasznot és előnyt hajszolta mindenben, előbb-utóbb olyan katasztrófákat, feszültségeket idéz elő, hogy azoknak tüzeiben hamuvá éghet mindaz, amit kultúrának nevezünk*”.²¹

Ha szükségét látja, keményebben int a jóra. Például a Katalin-kör tagfelvételekor²² óvja a lányokat a kevésbé jó hírű külvárosi lokálrendezvényektől: „*Megérdemli, aki cseléd-sorban van is, hogy embernek tartsák és megbecsüljék. (...) De a megbecsülést ki kell érdemelni, helytelen, nem illő magaviselettel nem szabad elvesztegetni*”.²³

A székely cselédek közös áldozásakor,²⁴ a nagy városba került fiúknak és lányoknak felhívja a figyelmét a rájuk leselkedő veszélyekre. Szavaiból az örökös székely-probléma visszhangzik felénk: „*A szükség hajtott a városba. Otthon a kicsi föld már nem terem a népes család számára eleget. Talán adósság is terheli. Apátok, anyátok otthon maradt, testvéreitek is alig élhetnek. Hétről-hétre, hónapról-hónapra napestig dolgoznak s mégis szűkösen vannak, esztendőről-esztendőre sokat nélkülöznek.*

²⁰ BATHYANEUM (Batthyaneum-könyvtár. Gyulafehérvár – Biblioteca documentară Batthyaneum, Alba Iulia). Márton Áron csomag (MÁ cs.) 17. csomagszámú (sz.), Nr. Inv. 1695. 14. beszéd 1. – Ebben a beszédében Márton Áron a magyar népzene értékeire, különösen Kodály Zoltán és Bartók Béla alkotásaira hívja fel hallgatóságának a figyelmét. – A beszéd teljes szövege olvasható a Függelék III-ban.

²¹ BATHYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. Inv. 1695. 14. beszéd 6.

²² Kolozsvár, 1938. február 13.

²³ BATHYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. Inv. 1695. 17. beszéd 5. – A beszéd egészében olvasható a Függelék V-ben.

²⁴ 1937. március 24.

Nektek érettük is, és a magatok jövőjéért is kell küszködnötök. (...) De a város, mely kenyeret és megélhetést ad cserébe, veszélyeket is rejteget éppen számotokra, akik egyszerű környezetből, egyszerű életkörülmények közül jöttetek s az elfinomult emberek romlottságát még nem ismeritek. Otthon a templom a legnagyobb és legszebb épület, itt nagyobbak a gyárak és fényesebbek a kávéházak. (...) Otthon a leányt tisztességéért becsülték, itt a leány becsületét pénzért adják-veszik. Otthon a takarékoság az erény, itt mindenki többnek akar látszani, mint ami. S a városnak ez a levegője, melyben sápadtak, betegesek és romlottak az emberek, betegséggel és rontással fenyegeti a ti testeteket-lelketeket is”.²⁵

Három nappal a cseléd lányok közös áldozása előtt legényavatási ünnepséget szerveztek a Szent Mihály főtéri templomban. A fiatal iparosokat kötelességük teljesítésére, a munka szeretetére biztatja. Legfőbb céljuknak önmaguk megbecsülését jelöli meg. Ebben a tülekedő és anyagias világban legyen vigaszuk és önbecsülésük forrása az a tény, hogy Jézus Krisztus is mesterember volt: „Nagy vigasztalás és jogos önbecsülés forrása az a tény, hogy az Isten Fia mesterember volt, abból a néposztályból született, amely két keze munkájával keresi meg mindennapi kenyerét. S dolgozott Ő maga is”.²⁶ Jézus és József szoros kapcsolata – a szónok szerint – nemcsak a názáreti otthon családi jellegében figyelhető meg, hanem az ácsmesteri munka területén is. Ezt a gondolatot Márton Áron, a becsületes munka értékelése céljából tovább bővíti, Jézus munkálkodását az üdvösség műve előzményének tekinti. Ugyanakkor Jézusnak a tanítói körútján tanúsított magatartását, az emberekhez való viszonyát a harminc éves koráig végzett fizikai munkához és élettelen anyaghoz való viszonyulásából következteti ki. „Mielőtt a boldogító, jóhírt, az evangéliumot közölte volna az emberekkel, az ács-ceruza, a gyalu, a fűrész, a fűrő, a bárd, a mérő léc és háromszög voltak eszközei. Mielőtt az Isten országának híreit, tanításait, nagy, boldogító valóságait az emberekkel tudatta volna, keze megkérgesedett a gyalutól, melynek puha hasítása finom forgácsokat dobott ki, a fűrészről, melynek zenélő üteme alatt apró halmok képződtek a szitaló fűrészporból, a bárdtól és mérő-léctől, melynek segítségével egybevágta a vaskos gerendákat. Mielőtt a lelkek nevelését, nemesítését megkezdte volna, a nyers, alaktalan és élettelen anyaggal bibelődött, asztalokat, ajtófélfákat, ablakokat, teknőket, szekrényeket készített. Józseftől, az egyszerű áctól

²⁵ BATHYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. Inv. 1695. 11. „Lármafa“ c. beszéd 5–6. – A beszéd egészében megtalálható a Függelék I-ben.

²⁶ Gyulafehérvári Érsekség, Márton Áron Múzeum, 62. dos, 1. sz. 3.

tanulta meg, hogy szeretettel és szorgalommal az élettelen és haszontalan dolgokat is élő, hasznos dolgokká lehet formálni, egy félredobott, alaktalan fatuskóból kapufélfát lehet faragni, mely az ember jószágát és életét védi, az eresz alatt heverő deszkákat szekrénné lehet összeilleszteni, mely az ember élelmét, ruháját fogja a romlástól megvédeni. S itt, az ácsműhelyben elmélkedett azon, mialatt kezében suhant a gyalu és a zengő fűrész, – hogy ugyanígy lehet széplelkű polgárt faragni Isten országa számára az utcalányból, a pénzsóvár vámosból, a házasságtörő asszonyból és a tékozló fiúból.”²⁷

Egy másik alkalommal örömmel vett részt az iskolás gyermekek kézimunka kiállításán²⁸, ahol ezeket mondta: „Meg nem tagadható igénye az embernek a szépség után való nagy szomjúság. Szereti a szivárvány színeit ellopni, a virágok ezer változatát ellesni, a természet utánozhatatlan alkotásait, vonalvezetését megfigyelni, (...) és ez az ösigény és ösztön, ez az élet megszépítésére törekvő vágy vezeti a gyermekeket s vezette, dolgoztatta azokat a növendékeket, akiknek munkáit ma itt kiállították és megnézni készülünk”.²⁹

Márton Áron meggyőződéssel és meggyőzően vallotta az Egyház szerepét a népek kultúrájának alakításában. Egyik csiki beszédében olvashatjuk: „*Itt, az Olt völgyében is az első letelepülés idején, amikor az első fából ácsolt kereszt a sátortábor közepén megjelent, őseinket a papok nemcsak imádkozni gyűjtötték össze, hanem ők tanították meg a betűvetésre, a földművelés, gyümölcsstermesztés és ipar hasznosabb fogásaira, az egészségápolás kezdetleges módszereire, házépítésre, egyszóval a kultúrára...*”.³⁰ Élete folyamán ő maga is ápolója, őrzője és nemesítője volt ennek az évszázadokon keresztül kialakult erdélyi kultúrának. Fennen hangoztatta a nemzeti kisebbségeknek saját kultúrájukhoz való jogát. A Gaudium et Spes kezdetű zsinati konstitúció II. fejezetének (A kultúra helyes fejlesztése) magyarázásánál igen hosszasan elidőz. A kultúra szabadsága és autonómiája³¹ pontnál kihangsúlyozza: „*A különböző nemzetek kultúráját és kultúrigényét egy állam keretén belül is tiszteletben kell tartani*”.³²

²⁷ Gyulafehérvári Érszék, Márton Áron Múzeum, 62. dos. 1. sz. 4. – A beszéd egészében megtalálható a Függelék II-ben.

²⁸ Kolozsvár – Marianum, 1937. Június 6. – A beszéd megtalálható a Függelék IV-ben.

²⁹ BATHYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. Inv. 1695. 13. beszéd 1–5.

³⁰ MÁM. 61. dos. 1. sz. 7.

³¹ Vö. GS, 59. in A II. vatikáni zsinat tanítása, i. m. 482.

³² Komm. i. m. 8.

Márton Áron kulturális tevékenységének nyomai papi állomáshelyein ma is felfedezhetők. Erdélynek lelki-szellemi életét befolyásoló és nemcsináló személyiséggé azonban – ezt mindenki egyértelműen elismeri – a harmincas években, Kolozsvárott vált. Igazi lelkiatyja, nevelője és helyes irányba terelője volt az itt, a régió fővárosában tanuló egyetemistáknak. Hogy a fiatalokat egybefogja, beindította a Mailáth-kört, amely új stílusú mozgalmi tevékenységgel építette ki tanulmányi szemináriumait és képezte ki a pápai szociális enciklikák szellemében tagjait.³³

Márton Áron felbecsülhetetlen szolgálatot tett Erdély nevelésügye terén azzal, hogy népünk magárahagyatottságában és szükséghelyzetében György Lajossal elindította az Erdélyi Iskola népneveléstani folyóiratot. Szerkesztőtársaival együtt belátta, hogy a magyarságnak az elnyomatással szemben nem elégséges csak védekezni, hanem alkotnia is kell, „*a szavak s a már végzetessé váló ernyedtségünket még takargató sirámok helyett végre kézzelfogható, komoly cselekvés, munka, tett legyen. (...) ha csak sopánkodunk, ravatalra kerülünk, s a nemzeti gyásznak annyi fölösleges érzéssel és magunksajnálásával szövögetett fátyolát ráterítjük a magunk s népünk koporsójára, ha életünk mélyeiből a megújuló források erőit föl nem fakasztjuk*”.³⁴ Folyóiratában új nemzetszervezési mozgalmat sürget s ennek előkészítésére a nevelésügy terén jelentős reformokat segít megvalósítani. Elsősorban a nevelők rendjét veszi a kezébe, gondolatot sugall, eszméket közvetít, tervek készit és a tervekhez megoldásokat nyújt; a nevelőket neveli, mert a nevelés rajtuk múlik. Vezércikkeiből kiérthetjük igényét, hogy a kisebbségi helyzetben élők körében a pap nemcsak pap, a tanító nemcsak tanító, a tanár nemcsak tanár, hanem közigazgatási és más társadalmi szervezetek munkájának a felvállalója is kell hogy legyen. Az Erdélyi Iskola 1933-tól fogva Erdélytől Felvidékig – felekezatiségre való tekintet nélkül – kitartó hűséggel és a maga szellemi eszközeivel hirdette a tisztán nevelésügyi célkitűzéseit, amelynek lényege a készítesített iskola programja: „*iskola kitárt ajtókkal –, hogy olyan nemzedék nőjön fel körülöttünk, amely népünk jelenkori életét megérti, abba öntudatosabban beáll s a helyesen felismert társadalmi, politikai és kulturális feladatok*

³³ Ugyanekkor a többi egyházak is tömörítették fiataljaikat: a reformátusok az Ifjúsági Keresztyén Egyletben, az unitáriusok a Dávid Ferenc Egyletben. És bár külön-külön s egymástól teljesen függetlenül alakultak ezek a szervezetek, mégsem egymással szembenálló vagy egymást semlegesítő, hanem párhuzamosságukban egymást segítő törekvéseket képviseltek. – VENCZEL, Az erdélyi ifjúság i. m. 216.

³⁴ MÁRTON Áron, Ugartörés előtt, in Erdélyi Iskola, Szerk. Márton Áron – György Lajos, II. évf. Cluj-Kolozsvár 1934/35. 1–2. sz. 1.

szellemében dolgozik”.³⁵ A folyóirat címlapjának is – feszülő izmú hajós dacol a viharos tenger hullámaival – mélyebb értelme van. Jelzi azt, hogy nehézség között született a lap, és próbálja a nevelésnek azt a korszerű rendszerét átadni, amelyik felkészíti, és felelősségtudatra ébreszti a kisebbségi sorsban küszködő erdélyi értelmiségieket.³⁶ Leghatékonyabb nemzetalkotó és nemzetfenntartó erőnek a kultúrát jelölte meg. Tragikusnak mondta viszont az erdélyi szórványmagarságnak a magyar kultúrértékektől való távolmaradását. „... *leghatékonyabb nemzetalkotó és fenntartó erő a kultúra. A fejlődés kezdetleges fokán még összetartó erő lehetett a közös származás és nyelv, később azonban a népek nemzeti mivoltukat csak kultúrájukkal biztosíthatták. (...) S ha minket az idők kikezdték, ha nálunk ma elnyújtott, hosszú sírások hangzanak fel naponta, hogy egykor tömbös, kiterjedt magyar szigetektől szórványok lettek és ma e szórványokat is egyre végzetesebben nyaldossa a környező nép hullámverése, azért van, mert népünk tömegénél a nyelv és vér közössége mellől hiányzott a kultúra közössége. Munkáját évszázadokon keresztül igénybe vették kultúrák építéséhez, de a kultúra tartalmából nem részesítették, áldásait nem vitték el hozzá, magyar mivolta az emberi élet nagy értékeihez közelebb nem hozta. Egy pompázó kultúra közvetlen tövében elhagyottan élt, a kultúra közösségéből kifejejtették.*”³⁷ Márton Áron a szomorú ténymegállapításoknál nem ragad le, konkrét megoldásokat javasol. „*A feladat tehát kettős: nemzeti műveltségünk értékeit tegyük közkinccsé, hogy a reánk hagyományozott értékállomány erejével népünk tömbjét tudatosan kapcsoljuk bele a nemzeti múltba, s ugyanakkor a kultúra gazdag eredményeiből foglaljuk le számára, hasznosítsuk nála azt, ami életét szebbé, biztosabbá teheti, hogy reménnyel mehessen apái útján jövője felé. A szülő a családban, a nevelő az iskolában, a pap az egyházközségben, a jogász, politikus, közgazdász foglalkozása körében, és mindenki, akit hivatása vagy tudása bármilyen közösség élére állított, legyen a nemzeti kultúra apostola.*”³⁸

³⁵ MÁRTON ÁRON, Iskola kitárt ajtókkal, in Erdélyi Iskola. Szerk. Márton Áron – György Lajos. III. évf. Cluj-Kolozsvár 1935/36. 1–2. sz. 1–2.

³⁶ VENCZEL JÓZSEF, Az Erdélyi Iskola a megszállás idején, in Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XXI. évf. Kolozsvár 1942. 8. sz. 124–125. – „Lobogó lelkesedés, akadályokat legyűrő akarat, kockázatvállalás és színvonal csapott ki az Erdélyi Iskola minden számából, amely Márton Áron kezéből kikerült” – szavakkal jellemezte VERESS ERNŐ. Köszöntjük az Olvasót! c. vezércikkében – in Erdélyi Tudósító, Szerk. Veress Ernő, XXI. évf. Kolozsvár 1942. 8. sz. 61.

³⁷ MÁRTON ÁRON, Nemzet és kultúra, in Erdélyi Iskola, Szerk. Márton Á. – György L., II. évf. 5–6. sz. 1934/35. Cluj-Kolozsvár. 1.

³⁸ MÁRTON ÁRON, Nemzet és kultúra, i. m. 2.

Mint pedagógus³⁹, a papságra készülő kispapjai előtt a II. vatikáni zsinat⁴⁰ szellemében kifejtette, hogy a lekipásztorkodásban már nem elégséges a „*teológia elveinek ismerete és hangoztatása*”. A világi tudományok, irodalom, művészetek megismerése is hozzátartozik. Kultúrértékeink elsajátítása, és továbbadása igazi „papi” feladat klerikusoknak és laikusoknak egyaránt. Hivatásunk teljesítésében nem zárkozhatunk „várunkba”. Minden fajtájú szolgálatunkban kultúrahordozókká kell válnunk.

Az erdélyi magyar kultúrában nevelkedett, és az erdélyi kultúrát nemesítő Márton Áron püspök követendő példa marad minden kor emberének. A sors iróniája, hogy őt, a tekintélyt és erkölcsöt védő, a nevelésügyért és a nemzeti értékekért annyira küzdő, a kultúráért oly sokat szorgoskodó Márton Áront a kommunista hatalom újságokban⁴¹, broszúrákban, gyűléseken igyekezett lejáratatni, tekintélyét tönkrezúzni. Kirakatperrel börtönbe zárták, ahonnan szabadulva házfogságra kényszerítették. De ezzel sem elégedtek meg. 1957-ben, amikor a pártvezérek látták, hogy addigi akciójuk hiábavaló volt, magyar és román nyelven körlevelet szerkesztettek Márton Áron népellenes tevékenységéről, és szétküldték a Székelyföld⁴² pártszervezeteihez és tanáraihoz.⁴³ Mindezen diverziók ellenére a Főpap nem veszítette el szavainak hitelét és súlyát. Megfontolt megnyilatkozásaira odafigyeltek az emberek.

Hadd idézzük a Romániai Televízió Igazgatóságának küldött táviratát, hiszen ezt is a kultúra érdekében tette. Az 1977. márciusi földrengést bemutató magyar adás keresztény hitet, jóérzést sértő kísérőszövegére a következőképpen reagált: „*A Román Tv. magyar adása 1977. március 7-én a földrengés következményeit közvetítő adásában a képeket olyan magyar szöveggel kísérte, amely nemcsak a magyarul beszélő híveket sérti, hanem sért minden magyarul beszélő embert, aki az anyanyelvét becsüli. Alulírott Gyulafehérvári Róm. Kat. Püspök híveim és magyarul*

³⁹ Házfogsága miatt nem járhatott a Teológiára, viszont az V. évfolyam hallgatóinak püspöki lakosztályában hetente hodegetikai és szociológiai előadásokat tartott.

⁴⁰ GS, 62. p. In A II. vatikáni zsinat tanítása, i. m. 484–485.

⁴¹ Scinteia 1949. január 7., Romániai Magyar Szó 1949. jún. 1.; jún. 6.; jún. 13.; jún. 23.; jún. 24. – Márton Áron személyét lejárató sajtókampányról részletes beszámoló olvasható: ROBOTOS Imre, Pengeváltás, Nagyvárad 1997. 73–84.

⁴² A célzatos broszúra Magyar Autonóm Tartomány értelmiségéhez van címezve, ami akkor a Székelyföldet foglalta magába.

⁴³ Scrisoare către organizațiile de partid din Regiunea Autonomă Maghiară în legătură de activitatea antipolulară a episcopului romano-catolic Márton Áron, 1–32. Intreprinderea Poligrafică, Tg-Mureș – 3392-1957. – Magyarul ismét közzétéve a SZÉKELYFÖLD, Szerk. Ferences István, III. évf. 5. sz. 1999. május, Csíkszereda. 91–103.

beszélő polgártársaim nevében mélységes felháborodással tiltakozom vallásos meggyőződésem és anyanyelvem ilyen nyilvános meggyalázása ellen. Gyulafehérvár, 1977. március 10-én.⁴⁴

Márton Áronnak az sem volt mindegy, hogy a jövő nemzedéknek készülő tankönyvek milyen szelleműek lesznek. Az ateizmus térhódítása-kor ugyan közvetlenül nem avatkozhatott bele a szerkesztők személyének kiválogatásába vagy a tankönyvek tartalmi összetételébe, mint tette egykor az Erdélyi Iskola hasábjain keresztül, de a tanácsért hozzá forduló tankönyvszerkesztőket bátorította, és helytállásra ösztönözte. Jobbnak látta, ha magyar irodalmunk kincseiből – bár korlátozott lehetőségek között – hozzáértő, lelkiismeretes keresztény tanárok válogatnak, mint karrierista aktivisták.⁴⁵

Külön tanulmányt igényel Márton Áronnak az erdélyi felekezeti iskolák érdekében végzett munkája. Fiatal papként és püspökként „szóval és tollal” igyekezett megmenteni a hitvallásos iskolákat. 1948-ig, az iskolák államosításáig, a keresztény oktatás és nevelés érdekében megírt eligazító cikkeit, a hitvallásos iskolák értékét bizonyító írásait, beszédeit ma is sokan idézik. Mindezek az írások Áron püspöknek a kultúra érdekében kifejtett gigászi küzdelméről árulkodnak, olyan korban, amikor mások – félelemből vagy érvényesülés miatt – hallgatásra kényszerültek.

Márton Áron személyes és szellemi kapcsolatot tartott a kultúrát annyira befolyásoló írókkal, költőkkel, művészekkel stb. Figyelemmel követte megjelent munkáikat, azokat örömmel tanulmányozta. Nem véletlen, hogy induló és már befutott szerzők egyaránt szívesen dedikálták neki alkotásaikat. És még szívesebben társalogtak el vele.⁴⁶ Biztosan hibát követnénk el, ha név szerint kezdenénk felsorolni azokat az írókat, művészeket, közéleti személyiségeket, akik rezidenciáján vendégei, szellemi partnerei voltak. A nevük fel nem sorolása azonban mit sem változtat a valóságon, hogy – az állami hatóságok által megszervezett megfélemlítő megfigyelések ellenére – a nagy erdélyi magyar személyiségek mind megfordultak nála. Kényszerlakhelye évtizedeken át lelki felüdülést hozó oázissá alakult sokak számára. Ez is kultúraszolgálat volt a javából!

⁴⁴ Gyulafehérvári Püspöki Levéltár, 37. cs. 573-1977. március 10. sz. – Táviratának szövegét tájékoztatásul minden Főesperesi Hivatalnak megküldte.

⁴⁵ Mindjárt a kommunizmus kezdetén Kuszálék Piroska és Péterfy Emilia tanárok „vergődő lelkiismeretét” nyugtatta meg Márton Áron püspök azáltal, hogy további munkára – és nem félreállásra – ösztönözte őket. Vö. Dr. SZIM Lídia, Élmények – emlékek Márton Áron püspök atyánkról, in Márton Áron Emlékkönyv, Szerk. Marton József, Kolozsvár 1996. 142.

⁴⁶ Illyés Gyulával való kapcsolatát v. ö. In SZIM, i. m. 145–146.

A Diószegi László és R. Süle Andrea szerkesztésében megjelent „Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989” című mű, mely Erdély hetven évét foglalja össze tömören, találóan összegzi és érzékelteti az elmondottakat: azt, amit Márton Áron az erdélyi magyar kultúra érdekében tett. „*A római katolikus egyház vezetése 1938 és 1980 között Márton Áron püspök kezében volt, aki hitéért és nemzetiségéért hosszú jogtalan börtönbüntetést is vállalva megalkuvás nélkül szolgálta a magyar nemzetiségi lét, kultúra, identitástudat megtartását és fejlesztését.*”⁴⁷

Márton Áron nehéz történelmi korszakban volt Erdély főpapja, s ugyanakkor a kultúra ápolója, védője és közvetítője. Nehézségek közepette és a nehézségek dacára. Érzékeny lelkületével felismerte a magas és mély kultúrában feszülő pozitív erőket, melyek a keresztény meggyőződésből fakadó optimizmusát növelték. Ezért tudott a kilátástalan valóság ellenére is a remény hirnöke lenni. Egy templomi hangversenyen például – a zeneművészet keresztény értékeit csodálva – így beszélt: „*ennek a sajátosan keresztény művészetnek az új hangja és lendülete az első megbízható fecske, mely azt hirdeti, hogy a dermedt téle tavasz következik; a szférák üzenetét hozza, azt a jó hírt, melyet az angyalok hirdettek először a betlehemi puszta fölött; hogy a politikai, gazdasági, társadalmi vajadások ellenére a lelkek mélyén már megfogant és érik az eszme, mely a jóság és szeretet uralmát készíti és a világot meg fogja menteni.*”⁴⁸

⁴⁷ *Hetven év. A romániai magyarság története 1919 – 1989*, Szerk. DIÓSZEGI László – R. SÜLE Andrea, Bp. 1990. 103.

⁴⁸ BATTHYANEUM, MÁ cs., Nr. Inv. 1695., 15. Beszéd, 11.

Függelék I.**Lármafa⁴⁹**

*(A székely cselédek közös áldozásakor,
Kolozsvár, 1937. március 24, nagyszerdán reggel.)*

A csíksomlyói nagy templomról, a székelyek híres búcsújáróhelyéről bizonyára hallottatok. Talán van is közöttetek, aki megjárta Pünkösdkor, amikor minden székely faluból keresztet és zászlók alatt megindul a nép, hogy a Boldogságos Szent Szűz csodatevő szobra előtt kérje bajaiban az égi Anya pártfogását.

Ennek a híres templomnak a történetében, egy szakadozott öreg könyvben van feljegyezve a következő történet: Az ezerhétszázad évek táján a szomszédos Moldvából megint betörték a törökök. Nem először esett ez meg. A Kárpátokon-túli tartományban törökök voltak az urak, s az erdélyi fejedelem hiába kötött békét és szövetséget is a törökök császárával, akit ők szultánnak neveztek, a kormányzók és parancsnokok szerfölött szereték a pénzt, s ha szerét ejthették, a szorosokon és rejtett hegyi utakon át-átlátogattak rabolni a szomszédos Székelyföldre. A székelyek ismerték a törököknek ezt a szokását, s amennyire tudtak, védekeztek is ellene.

Mindenik falu rendes őrséget tartott kint a határon, melynek az volt a kötelessége, hogy vigyázza az utakat és átjárókat s ha ellenséget vesz észre, értesítse a falu népét. A kilátóban körös-körül lármafák, hatalmas szárazfakazlak álltak készen. Az örök ezekkel adták a vészjelt a falunak és a távoli vidékeknek. Ha jött az ellenség, meggyújtották a farakásokat s a szurokkal leöntött száraz fa felcsapó lángja és felgomolygó füstje figyelmeztette a lakosságot a közeledő veszélyre. A riasztó jelre a falvakban félreverték a harangokat, s mindenki sietett helyére. Az asszonyok sivalkodva kapkodták össze a holmikat és a gyermekeket, a férfiak pedig, miután a menedékhelyek felé indították az öregeket és a gyermek- és asszonynépséget, kaszával, fejszével, villával, öreg kardokkal és cséphadarókkal a faluba vezető utak torlaszaihoz rohantak, ki-ki a kijelölt helyre.

Néha sikerült az ellenséget megszalasztani s akkor utána nagy ünnep volt a falvakban: a rémület tegnapi helye ünnepi lelkesedés és a boldogság helyévé változott, az erdő mélyéből és barlangokból előjött az odamenekített asszonynépesség s örvendezve vették körül a férfiakat, dicsőséges pompával temették el a harcban elesett halottakat, mindjárt fel is osztva maguk között az árván maradt gyermekeket és a gondozásra szoruló özvegyeket.

⁴⁹ BATTYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. Inv. 1695. 11. beszéd 1–7.

Voltak azonban esetek, amikor a túlerővel nem tudtak szemben állni, s ilyenkor siralomvölgye lett az egész vidék. A vad hordák, a férfiak védővonalán áttörve, vad dühvel rohanták meg a falvakat, kifosztottak minden házat, összeterelték a lábasjószágot, rabszíjra fűzték az élve elfogott lakosságot, s azután nagy lakmározás után tüzes csóvát dobva a templomra és az előkelőbb házakra, rablott holmival megrakodva vonultak haza.⁵⁰

Így történet az említett esztendőben is. A felgyújtott lármafák riasztó lobogására félreverték a harangokat, a fegyverforgató férfinép kötelességtudóan sietett a kijelölt helyekre, az ellenség azonban szokatlanul nagy erővel és hirtelenül jött, mint a fergeteg. A fosztogatás és kegyetlen dúlás egy álló hétig tartott, s mikor a hordák elvonultak, a felgyújtott templomok tornyaiból sírva, pattogva szakadtak le a megolvadt harangok, s az utcákon pedig csak kóbor kutyák oldalogtak egyik füstölgő háztól a másikig.

A jelzett esztendőben Csíksomlyót is így dúlta fel a török. A férfinép java a torlaszoknál elesett hősi harcban, az asszonyokat és gyermekeket meglepték a menedékhelyeken. S mikor diadalmasan, rengeteg zsákmánnyal és fogollyal visszavonultak, kormos pernye és megcsonkított hullák tömege borította az utakat. Csak napok múlva mutatkoztak az első emberek. Napok múlva került elő, valahonnan a kriptából, az öreg fráter is. Óvatosan, félve, mint sírjából jövő kísértet nyitott be a templomba. Förtelmes volt a szent hely. A gazok berondították, a templom közepén tüzet raktak s ott ettek-ittak s lovaikat is bekötötték. A barát megvert, bús arccal nézte a pogány rombolást. Legelőször az örökmécsest akarta meggyújtani. S ahogy a méceses zsinórját lehúzza, látja, hogy színültig telve van a csésze alvadt vérral. A padló tiszta, azon nincsenek véryomok. Gondolkozva indul fel a padlásra, hogy a titkot megfejtse. Szomorú látvány fogadja, pont a lyukon, ahol az örökmécsest zsinórja lecsüng, szívével a nyílás fölött fekszik egy nyolc éves fiú holtteste. Szülei a menekülés pillanatában – úgy látszik – otthon felejtették, s a gyermek, aki ministrálni szokott, a vad török elől ide menekült. Üldözője azonban utolérte, lándzsájával hátulról átdöfte s a szegény kis székely fiú átdöfött, vérző szívével éppen az örökmécsest nyílása fölé esett. Kicsurgó, piros vére végigfolyt a lecsüngő zsinóron, bele a csészébe s a vércseppek addig verték az imbolygó kis lángot, amíg kilobbant.

⁵⁰ A következő mondatokat Márton Áron utólag áthúzta: „A kegyetlen látogatás helyén füstölgő romokat, az utcákon véres holttesteket hagytak vissza szomorú emlékként. Akik életben maradtak és a fogságtól is megmenekültek, lassan, félve lopakodtak vissza a temetőszertű, füstölgő, feldúlt faluba.”

A barát könnyezve, nagy szeretettel ölelte fel a kihűlt, kis holttestet s nagy szeretettel, sírva temette el a kerítésben. Odaöntötte a sírba az örökmécsesből a megalvadt, az olajjal összekeveredett vért is. Amikor az üveget tisztította, hogy új olajat töltsön bele és a lángot újra meggyújtsa, arra gondolt, hogy úgy látszik az ő népének az a sorsa, hogy hitének és életének a védelmében folyjon el a vére.

Testvéreim, szükségesnek tartottam, hogy nektek most, amikor nagyobb számban jöttetek ide össze, ezt a megtörtént történetet apáitok múltjából elmondjam. Az üldözött szegény kis székely fiú az ellenség elől a templomban keresett menedéket, s midőn a pogány, gyilkos kéz ott is elérte, vérző szívével az örökmécses fölé bukott, mintha utolsó szándékával is kifolyó, piros vérét Istennek akarta volna ajánlani égő áldozatul.

Meggyújtottuk a lármafát mi is.⁵¹

A szükség hajtott a városba. Otthon a kicsi föld már nem terem a népes család számára eleget. Talán adósság is terheli. Apátok, anyátok otthon maradt, testvéreitek is alig élhetnek. Hétről-hétre, hónapról-hónapra nap-estig dolgoznak s mégis szűkösen vannak, esztendőről-esztendőre sokat nélkülöznek. Nektek érettük is, és a magatok jövőjéért is kell küszköd-
nötök. S megteszitek szívesen, Isten megáldott erővel, ügyességgel, apáitoktól becsületességet, megbízhatóságot örököltetek. De a város, mely kenyeret és megélhetést ad cserébe, veszélyeket is rejteget éppen számotokra, akik egyszerű környezetből, egyszerű életkörülmények közül jöttetek s az elfinomult emberek romlottságát még nem ismeritek. Otthon a templom a legnagyobb és legszebb épület, itt nagyobbak a gyárak és fényesebbek a kávéházak. Otthon legfeljebb vasárnap szól a muzsikaszó, itt minden nap száz és száz helyen húzzák. Otthon a leányt tisztességéért becsülték, itt a leány becsületét pénzért adják-veszik. Otthon a takarékos-
ság az erény, itt mindenki többnek akar látszani, mint ami. S a városnak ez a levegője, melyben sápadtak, betegesek és romlottak az emberek, betegséggel és rontással fenyegeti a ti testeteket-lelketeket is.⁵²

Apáitok élete is mindig kemény és küzdelmes élet volt. De megharcolták a legnehezebb időköt is, mert volt hozzá erős karjuk, és győzedelmeskedtek minden pogány veszedelem fölött, mert Istenhez való hűségü-

⁵¹ Első változatban ez állt helyette: „Hívtalak titeket, mert szeretünk, és aggódunk értetek.”

⁵² Márton Áron itt egy egész bekezdést áthúz, amit a későbbiekben dolgoz bele: „Hát hívtalak, mert hallom az édesanyátok imádságát, melyet fáradt ajkai estéknént érettetek suttog s amelyet még az elhalt anyák is minden nap megismételnek az égben. Ti a napsütéses mezők, a madárdalok erdők, a tiszta erkölcsű falvak fiai és leányai vagytok. Szüleitektől tiszta, erős testet, őseitektől vallásos lelketeket örököltetek.”

kért Isten az oldaluk mellett állott. S ti nem lehettek az istenfélő apák elkorcsosult gyermekei. Ti a napsütéses mezők, a madárdalozó erdők, a tiszta erkölcsű falvak fiai és leányai vagytok. Szüleitektől tiszta, erős testet, őseitektől vallásos lelkiületet örököltetek. Hát nem hullhattok bele a város mocsaraiba. Nem lehettek beteges, fonnyadó tavaszi virágok. Nem járhattok az Istenről és magukról megfélemezett városi ember bűnös útjain, ti, akik a vasárnapi harangszóra apátokkal és anyáttal indultatok templomba gyermekkorotokban.

⁵³Örültem nagyon, amikor a köznapi, munkásruhában ott láttalak a be-
szédeken. S örvendek, hogy most, ebben a kora-reggeli órában ennyien itt
vagytok.⁵⁴ S legyen így a jövőben is. Ez a templom a ti templomotok is, és
mi érettetek is vagyunk. Isten pedig áldó két kezét tárja felétek s úgy hív.

A szentmisét értetek mutatjuk be. És értetek imádkozik az édesanyátok,
aki fárasztó napi munkája után sem feledkezik meg rólatok. Még az égben
sem, ha elköltözött volna az élők közül, ott is könyörög Isten előtt, hogy
kegyelmeivel álljon őrt mellettetek. Imádkoztatok ti is, hogy Isten Szent
Fia, aki most megtisztult szívetekbe készül, tartsa meg bennetek a vallásos
érzést, melyet falutokból magatokkal hoztatok, őrizzen meg a veszélyek-
től, melyek itt reátok leselkednek, erősítse meg lelketekben azt a jó
elhatározást, mely idehozott, hogy minden kötelességeteknek Isten és az
emberek iránt becsülettel helytálljatok.

Függelék II.

Legényavatás⁵⁵

*(1937. március 21-én a Kolozsvári Szent Mihály templom,
Napközi Otthon – apák napja)*

Fiatalkorom! Sajnos, a sok szép régi szokással együtt, melyet a
keresztény középkor hite és hitből táplálkozó élete honosított meg annak
idején, az újkor folyamán megszűnt a legényavatás szokása is. A keresz-
tény középkor, melyet ma annyit ócsárolnak, de amely a krisztusi test-
vériséget komolyan vette, meghitt, családi viszonyt teremtett a munkaadó
és a munkás, a mester és legényei között. A „főnök-úr” az újkor talál-
mánya. Akkor az volt a szokás, sőt! a társadalmi törvény, hogy a mester
családja az inas és legény családja lett, családtag, akit szülői szeretet és
gondoskodás, szülői pártfogás és bizalom illetett meg. A viszonyt is,

⁵³ A bekezdés első mondatát utólagosan áthúzta Márton Áron: „Köszönöm, hogy a hívó
szóra eljöttetek.”

⁵⁴ Az alábbi rész van áthúzva: „A templomjáró, Istenfélő ősök gyermekeit látom bennetek.”

⁵⁵ Gyulaféhérvári Érsekség, Márton Áron Múzeum (MÁM), 62. dos., 1. sz. 1–8.

amire fiatalok nevelésében szükség van, a szülői szeretet érvényesülése irányította és enyhítette. Nem rideg bánásmód volt, melyet csupán egy szerződéses viszony szabályoz, hanem a gondoskodó, a kezére bízott fiatal jövőjéért felelősséget érző mesternek atyai aggodalma, melyből kiérzett a szeretet.

Ugyanez a családi viszony és felelősségtudat hozta létre azt a szokást is, hogy az ugyanazon foglalkozás, ugyanazon iparág művelői egy nagyobb családot alkottak, érdekeiket közösen védték, ügyeiket közösen intézték, a foglalkozás rendjét magas erkölcsi szempontok alapján szabályozták, s az új tagot, a felkészült legényt a mestermunka bemutatása után ünnepélyes szertartások között vették fel maguk közé. Ez volt a legényavatás. Ilyenkor megjelent az egész céh s a legényeket, akik a feltételeknek sikerrel megfeleltek, az összes mesterek és családjaik jelenlétében és ünnepélyes istentisztelettel kapcsolatban avatták fel. Az újkor azonban, mely a testvériséget a szabad verseny jelszavával kíméletlen tülekedéssé vadította, lassanként ennek a szép szokásnak a nyomait is kiirtotta, s a szabadság és szabad érvényesülés hangoztatásával a rideg jogviszonyt létesítette a munkaadó és a munkás, a mester és legény között, mely már csak munkát és bért ismer, de azontúl menő szeretetet, megértést és érdeklődést nem. Hála Istennek, akadnak ma is kivételek, vannak ma is munkaadók és munkások, mesterek és legények családi viszonyban. De az elfogadott és általánosan érvényben lévő gyakorlat az, hogy az egyik több munkát, a másik minél több bért igyekszik kisajtolni szerződő felétől, azontúl a másik sorsa, gondja, baja, egyiket sem érdekli.

Legényegyleteink tagavató ünnepe része ennek a pótlása akar lenni, részben pedig emlékeztetés arra, hogy Isten a keresztyén társadalomtól, nevezetesen pedig annak iparos és kereskedő rétegétől mit kíván.

1. Nagy vigasztalás és jogos önbecsülés forrása az a tény, hogy az Isten Fia mesterember volt, abból a néposztályból született, amely két keze munkájával keresi meg mindennapi kenyerét. S dolgozott Ő maga is. Mielőtt a boldogító, jóhírt, az evangéliumot közölte volna az emberekkel, az ács-ceruza, a gyalu, a fűrész, a fűrő, a bárd, a mérő lécs és háromszög voltak eszközei. Mielőtt az Isten országának híreit, tanításait, nagy, boldogító valóságait az emberekkel tudatta volna, keze megkérgesedett a gyalutól, melynek puha hasítása finom forgácsokat dobott ki, a fűrészről, melynek zenélő üteme alatt apró halmok képződtek a szitaló fűrészporból, a bárdtól és mérő-léctől, melynek segítségével egybevágta a vaskos gerendákat. Mielőtt a lelkek nevelését, nemesítését megkezdte volna, a nyers, alakatlan és élettelen anyaggal bíbelődött, asztalokat, ajtófélfákat,

ablakokat, teknőket, szekrényeket készített. Józseftől, az egyszerű áctól tanulta meg, hogy szeretettel és szorgalommal az élettelen és haszontalan dolgokat is élő, hasznos dolgokká lehet formálni, egy félredobott, alaktalan fatuskóból kapufélfát lehet faragni, mely az ember jószágát és életét védi, az eresz alatt heverő deszkákat szekrénné lehet összeilleszteni, mely az ember élelmét, ruháját fogja a romlástól megvédeni. S itt, az ácsműhelyben elmélkedett azon, mialatt kezében suhant a gyalu és a zengő fűrész, – hogy ugyanígy lehet széplelkű polgárt faragni Isten országa számára az utcalányból, a pénzsóvár vámosból, a házasságtörő asszonyból és a tékozló fiúból.

2. Szent Józsefet másodsor radikálizmus, férfias határozottság jellemzi. Mikor még nem ismerte az isteni titkot, jegyesét, aki az Üdvözítőt már szíve alatt hordozta, készült elbocsátani; de amikor az angyal felvilágosította, ingadozás és ellenvetés nélkül vállalta, hogy életét és munkáját Isten Anyjának és Isten Fiának a szolgálatára szentelje.

Férfiú volt tetőtől-talpig. Az elvek, a törvények, az erkölcsi parancsok embere. Jellemes, igaz férfiú, aki egyenes utakon jár, és egyéni érdekek s személyi tekintetek nélkül követi jobb-meggyőződését. Ahhoz a fajtához tartozott, melyeknek mind kevesebb képviselője akad éppen napjainkban.

Ma érthetetlennek mondják azt, aki a becsület nevében lemond a kamatról, a felkínált vagy kínáló anyagi előnyről, amit becsstelenség árán megszerezhetne. A mai ember életfelfogása szerint a haszon és egyéni érvényesülés mindennél előbbre való. Ma arra biztatják a munkást, hogy amerikázzék, az iparost, hogy látszatra dolgozzék, a kereskedőt, hogy a világ áruját mosolyogva varrja a vevő nyakába, a tisztviselőt, hogy igyekezzen mellékjövedelemre szert tenni s a tőkést, munkaadót, hogy minél kevesebb munka és kockázat árán minél többet keressen. Divat a kifordítható felöltő, és divat a köpenyeforgatás. Ma szélkakas módjára forognak az emberek a politikai és világnézeti szelek változó iránya szerint, lesznek közöttük fehérek, barnák, kékek, felvesznek bármilyen színt, holnap megtagadják mai meggyőződésüket, s megtagadják vallásukat is, ha abból előny származik.

A Szent József zászlója alatt sorakozó ifjúságnak azonban védőszentjük nyomában kell járnia. Mert ez az élet útja. Már ti, fiatal testvéreim, akik az élet elején álltok s élettapasztalatokról még nem beszélhettek, láthatjátok, hogy a mai ember életén uralkodó elvtelenség, a becsületérzés, a férfias gerinccesség megfogyatkozása mire vezet, mennyi kárt okoz, milyen bizonytalanná teszi az életet. Mindenki a másik kárára akar érvényesülni, mindenki megcsalja, becsapja, kihasználja, meguralja a másikat.

S ennek következtében nincs is bizalmunk egymás iránt. Amikor az emberek melegen szorongatják egymás kezét és barátságosan mosolyognak egymás arcába, akkor is gyanakodva figyelik, hogy milyen önző szándék, milyen ravasz gondolat bujkál a mosolygó szemek mögött. S ha valakire munkát, értéket, életet bízunk, ezer és ezer biztosítékot követelünk, hogy önmagunkat valamennyire megnyugtassuk.

Az ifjúság természeténél foga irtózik ettől a képmutatástól. Az a túlzott önérzet, amelyik az ifjú korban olyan feltűnő módon jelentkezik s amelyet sokan nem értenek meg, alapjában véve és lelki indítékaiban nézve onnan fakad, hogy az ifjúság ösztönösen, ős-szerellemmel szereti az igazságot. Ezért tiltakozik olyan szenvedélyesen minden meggyanúsítás és hazugság ellen, ezért engesztelhetetlen, ha becsületében, szavahihetőségében megsértették. De ne engedjétek, hogy lelketeknek ezt az isteni ajándékát a világ szelleme ellopja. Vegyétek kézbe s az egyesület pártfogójának, a jellem nagy példaképévé lett egyszerű iparosnak, Szent Józsefnek a védelme alatt saját lelketekben formáljátok ki azt a gránit-jellemet, amelyet a zajos ár ha körül is nyaldos, de nem sodorhat el, nem torzíthat el. Legyen mintaképetek, égő ambíciótok az a férfi, akinek minden szava szent, aki nem hajladozik mocsárszéli nádként, akinek tiszta és határozott elvei vannak, aki nem indul sem a tömeg ízlése, sem a tömeg előszakaszai után, hanem munkáját, megbízását, egyszerű hivatalának vagy foglalkozásának kötelességeit úgy látja el s az általános romlottság közepette olyan határozottsággal áll meggyőződése mellett, hogy nyugodtan rá lehetne bízni akár az Isten legszentebb Anyját és legszentebb Fiát is.

3. A harmadik pedig, amit Szent József példájából jó megjegyeznünk, a feltétlen bizalom Isten iránt. Pl. Egyiptomi menekülés. József elhagyta házát, mindenét, hogy mentse a gyermek Jézust. S Isten megsegítette.⁵⁶

⁵⁶ Ez a bekezdés ceruzával van bejegyezve. A beszéd harmadik részének csak az alapgon-
dolatát jegyezte le a szónok. Ellenben egy kis lapon megvan a rövid vázlat: „Az ifjúság:

1. legyen tetterős, készüljön cselekvő életre
2. bízzék saját magában (Isten után) és jövőjében.
– Szent József, az iparos mindent otthagyt és elment Egyiptomba.
3. legyen radikális, mondjon igent, vagy nemet, de ne alkudozzék.
– Szent József elbocsátani készül nehézkes feleségét, de amikor megtudja Isten akaratát, vállalja a feladatokat.”

Függelék III.

Keresztény és magyar erő a zeneművészetben⁵⁷

(1. Mailáth-kör dalestélye, Kolozsvár, 1937. június 13.)

(2. Katolikus Nagygyűlés után, Brassó, 1937. június 28.)

M. T. H.⁵⁸ Hazug hivalkodás volna tőlem, ha ezen a dalestélyen nekem kiutalt szereppel visszaélnék és a szakértőt akarnám mutatni. Nem vagyok muzsikus. A zenét szeretem, élvezem és igyekszem megérteni, azzal a természetes vágyakozással, amely minden ember lelkében él a szép és művészi iránt. Művészi daraboknál és teljesítményeknél azonban a sejtésen és általános élvezeten túl nem jutok, nem tudom a hallottakat szétszedni, részleteiben rögzíteni, magyarázni, megjegyzésekkel kísérni. Éppen ezért más úton kísérlem meg, hogy feladatomnak megfeleljek, úgy, hogy mégis a művészet tárgyánál, a zenénél maradjak.

Könyvekben és értekezésekben, melyek a modern zenét méltatják vagy azzal művészettörténeti vonatkozásban foglalkoznak, két megállapítás lepett meg, és – szíves engedelmükkel – ehhez fűzök röviden két gondlatot.

1. Az egyik az, hogy „a zeneművészet – mint önálló művészet – csak a keresztény kultúrában lépett fel”. Volt zenéjük a letűnt, nagy kultúr-
népeknek is: kínaiaknak, asszíroknak, egyiptomiaknak, görögöknek.⁵⁹

⁵⁷ BATTHYANEUM, (BATTHYANEUM-könyvtár, Gyulafehérvár – Biblioteca documentară Batthyaneum, Alba Iulia), Márton Áron csomag (MÁ cs.), 17. sz., Nr. 1695. 14. beszéd, 1–11. – Az utolsó lap hátára Márton Áron ceruzával (amiért most bizonyos részeket nem lehet kiolvasni) összefoglalta a beszéd menetét a következő címen: „Az új kor alapvonásai a modern zenében”. Az is feltételezhető, hogy az elkészített beszédéből részleteket felhasználva egészen új beszédet mondott a jelzett beosztással, amelyet az alábbi gondolatfoslányokban fedezhetünk fel:

„1. Anyagias gondolkozású életszemlélet. Mintha késne az új kor, amely a lelket, a lelkiséget és szellemet hangsúlyozza. Mi az átváltás kellős közepén vagyunk; ez zavar is, de jön, készül a másik kor.

2. Ezt a zene mutatja, amelyik a legfinomabb, legérzékenyebb művészet, amelyik a lelki értéket leghamarább fedezte fel.

3. Fejlődés iránya határozottan keresztény. A múlt században még Istent áhította, ma megtalálta.

4. És ezt a megújítást, felfelé törekvést, ehhez az indításokat, főképp az új magyar zene a népi zenéből meríti.

Bef. Nem a kultúra alkonya, hanem megújulása következik, és ez népi és keresztény lesz.”

⁵⁸ A következő bevezető mondat – személyes vallomás – van áthúzva: „Nem vagyok gyakorlati muzsikus. A Gondviselés, aki a különböző talentumokat abszolút hatalommal osztogatja, és annak adja, akinek akarja, jónak látta, hogy ezt is megvonja tőlem.”

⁵⁹ Itt az alábbi egység van áthúzva: „Csak ezeket említem, a letűnt, vagy a fejlődésben évezredekkel elakadt népek közül, mert önálló kultúrát, mely romjaiban is ámulatra indít, csak ezek teremtettek. Azonban a zenét, habár hatalmas kultúra-építő tehetséggel voltak megáldva, önálló művészetté nem tudták fejleszteni.”

Táncaikat, mulatságaikat, szórakozásaikat, vallásos és profán ünnepségeik egyes mozzanatait kísérték valamiféle zenével, de ez mindig csak kísérő jelenség, csak kiegészítő eszköz volt; hitet, feszegető vágyat, eszmét, gondolatot kifejezni és érzékeltetni nem tudott. A zeneművészetet, mely erre a feladatra vállalkozni, mert és azt meg is oldotta, a kereszténységben feszülő transzcendens erőnek köszönhetjük.

A letűnt korok embere hagyott ránk hatalmas emlékeket, piramisokat, melyek fölött az évezredek nyomtalanul zuhantak el s a sívatagból elpusztíthatatlan korszakként hirdetik régen porladó népek gondolatait. Őrzünk szobrokat, melyeknek formai tökéletessége olyan teljes, hogy azokról tanulnak ma is. Birtokunkban vannak költői alkotások, melyek az emberiségnek örök kincsei maradnak. S bizonyára sokra vitték a festészetben is, de azok emlékeit az idő megemésztette. Az egyiptomiak piramisai megrázó erővel hirdetik az akkori ember hitét a test földöntúli életében. A görögök templomaiban, szobraiban már megrázó erővel jut kifejezésre az ember olthatatlan vágya az örökkévalóság felé.

De mindez csak lendület, vágyakozás, erőfeszítés, egy olthatatlan, de homályos sejtésnek a megrendítő kifejezése és reánk maradt emléke. A lebegés, ami a lendület után következik, a felsőbb régiókban való otthonos mozgás, a boldogító hit és megnyugvás csak a keresztény kultúrában megszületett zeneművészetben jutott kifejezésre, mely kultúra az ókori népek homályos sejtése, zavaros vágyakozása, megható sírása helyett az örökkévalóságban való tiszta hitet és bizonyosságot hozta.

Jelentősége és aktualitása pedig ennek a művészettörténeti megállapításnak az, hogy ha ez így van, ha a kereszténység fölénye a többi kultúrákkal szemben azzal is kitűnik, hogy egy új művészetet teremtett, ha a letűnt korok művészetét, az építészetet, szobrászatot, festészetet nemcsak átvette, megőrizte, tovább fejlesztette, hanem egy újjal, a zenetörténettel meg is tetézte, akkor a kereszténység nemcsak új kultúrának a szakaszát indította be, hanem a letűnt kultúrákkal szemben olyan erővel is rendelkezik, amelyek a kereszténységben gyökerező egész kultúrát meg tudják óvni a pusztulástól. Az építészet, szobrászat, festészet, melyeket az ókori ember is művészi tökélyre juttatott, a térben, az anyag három kiterjedésében próbálja kifejezni a végtelen felé törő gondolatot, s valahogyan mindig érzik rajta a nehézkesség, az anyaghoz kötöttség; de a zene az idő négy kiterjedésében halad, a tér fölött lebeg, egészen más törvények szerint igazodik, és ha az idő korlátait nem is tudja áttörni, csalhatatlanul utal arra, hogy a kereszténységben, melynek szellemi tartalmából ez a művészet megszületett, olyan időtálló, tér- és anyagrafeletti erők duzzadnak,

hogy a keresztény kultúra csődjéről, elmúlásáról, leváltásáról, ami az ókori kultúrákkal történt, nem lehet beszélni, mert képes a romlandóság, az elmúlás fölé emelkedni, képes megújulni.

Ennek a megújulásnak nyitánya, első erőteljes hangjaként Debussy-nek, a sokat emlegetett modern zeneművésznek a „Szent Sebestyén vértanúsága” c. zenekölteményét jelöli meg a művészettörténet. Nem akart vallásos költeményt írni. Művészete hedonista művészet, az érdekeknek és érzékies művészi élvezetnek a kultusza volt. Kezébe került d'Annunzio költői alkotása Szent Sebestyénről, az előkelő római tisztről, akit Tiberius császár korában keresztény hite miatt egy fához kötözve nyílzáppal megöltek és aztán nyilakkal borított testét a csatornába dobták. Debussy-t az kapta meg, hogy Sebestyén korának leghódítóbb férfi szépsége volt, s összekuszált, eléktelenített teste a szenyccsatornából is üdén, fiatalos szépségében került elő. A hódító férfiről, Adamicról akart darabot szerezni. De amikor a munkába belemerült, amikor a hódító szépségű császári tiszt kereszténnyé levését, Krisztussal való találkozását, mely vértanúságát előidézte, akarta hangokban kifejezni, a művész lelkében is felfakadt, mint Saulnál a vakító fényözönben Damaszkusz kapuja előtt a vallásos élmény, és a pogánynak indult költeményben egy csodálatos, imádságos, tiszta összhangban hódolt Krisztus előtt.

A múlt század végén már nyilvánvaló volt, hogy az az anyagi szellem, mely a modern ember egész életén eluralkodott, mely Istent művészetéből, politikájából, társadalmi és gazdasági életéből és tudományából egyaránt kivetette és csak a pénzt, a hasznot és előnyt hajszolta mindenben, előbb-utóbb olyan katasztrófákat, feszültségeket idéz elő, hogy azoknak tüzeben hamuvá éghet mindaz, amit kultúrának nevezünk.⁶⁰ A katasztrófák egy része be is következett, a feszültségek pedig robbanásig fokozódtak, aminek bénító nyomása alatt ma sokan beszélnek egy közeli, általános, szörnyű pusztulásról.

És a művészettörténet megállapítása ezért értékes, ezért vigasztalás és erős, biztos jel. Mikor általános félelem nyomja és bajsejtelmek kínozzák az emberiség lelkét, a legtökéletesebb művészet, a zene, mely egyúttal a legérzékenyebb is, már erőteljes, biztos hanggal mutatja a szabadulás és megújulás irányát: a visszatérést az élet elhagyott és megtagadott forrásaihoz, a kereszténység törvényeihez, hitéhez, erkölcsiéhez, eszményeihez.

A zeneművészet nem hiába keresztény művészet, ettől a formától egészen nem is tudott elszakadni soha. A korszellem hatása alól nem tudta

⁶⁰ Még egy hozzáfűzött kis mellékmondatrész van áthúzva: „s amikre büszkék vagyunk.”

magát teljesen kivonni. A múlt század anyagelvűsége és anyagiassága megtagadta és legyőzte ezt a művészetet is. De míg a modern kultúrát romboló pogányságból az irodalom csak most, Chestertonnal, Papinivel, Franz Werfellel, Paul Claudel-lel, Sigrid Undset-tel jutott el a kereszténység felé; addig a zeneművészetben már a múlt század óriásai tapogattak a kereszténység felé; Wagner Richard, Liszt Ferenc, s az említett Debussy az anyagba merített ember lelkének a sikolyát, vágyódását fejezték ki a megváltás után. Elmélkedő perceikben ajkuk imára nyílt, kezük összekulcsolódott s lelkükből az egyedül vergődő, elhagyatott ember egy-egy térdreboruló alázatos vallomása tört elő. Ugyanez megfigyelhető nálunk is. Míg Ady istenes versei meggyötört modern embernek ezt a megmegcsuklását csak sejtetik, Bartók és még inkább Kodály Zoltán hatalmas művészetükben már meggyőző erővel vallják azt a hitet, mellyel, ha egészében kibontjuk és igazságait társadalmi, gazdasági, politikai, művészeti vonatkozásban egyforma komolysággal érvényesítjük, minden pusztulás ellen diadalmasan vehetjük fel a harcot.

II. Ezzel el is érkeztem második gondolatomhoz. A ma legzseniálisabb zeneköltőjének Stravinszky-t mondják. De mellette emlegetik, vele egy sorba helyezik és ismerik a mi Bartók Bélánkat és Kodály Zoltánunkat.

Kodály Zoltán, akinek egyik vallásos tárgyú hatalmas erejű darabját hallottuk az imént, Psalmus Hungaricus-ával, a Magyar Zsoltárral egyszerre lett ismert az egész világon. Egészen új, ismeretlen zenei stílussal jött. Felléptét heves küzdelmek kísérték, támadták és ünnepezték. A harc sokáig dúlt körülötte, míg 1926-ban Zürichben előadták a Magyar Zsoltárt.⁶¹ A hatalmas költemény, melynek idegenszerű, szokatlan hangjaiban olyan erővel csattognak a nemzeti harag és fájdalom ostorai és olyan zsoltáros imává szelídülni a magyar lélek alázatos meghódolása Isten előtt, abszolút művészetével és monumentalitásával idegesen erőssége ellenére is egy csapásra meghódította a kultúrnemzetek szakértőit. Azóta 14 államban, 60 városban volt bemutatója, 6 nyelvre fordították le és ma világfogalom. De többi művei is egymásután lesznek a világ közkincsévé.

Kell-e a Kodály-féle zeneművészet sikereinek jelentőségére, a mondottak után, nyomatékosabban rámutatnom?!

Kodály művészetében a keresztény tartalomé a vezérszólam. Így írják az ismertetések. Transzcendens magasságokban jár, az Istenbe vetett, törhetetlen hitet hirdeti, amely a korszakban dúló zürzavarán is átszűrődik és az új kort, a csödből való menekülést, a szabadulást ígéri.

⁶¹ A következő mondatot kihúzta a szónok: „A kultúrnemzetek zeneszakértőit meglepte”.

És Kodály kifejezési formáját és műveinek tartalmát is, legalábbis az ihletet ahhoz a magyar népművészetből vette. Onnan, az elpusztíthatatlan televényből, az őserők talajából, a népi lélekből töltekezett és kapott olyan erőket, melyek által, miután művészetének prizmáján átengedte és szírványos színeit kibontotta, a magyar kultúrát belekapcsolta az egyetemes emberi kultúrába. Irodalmunk egyes törekvéseit is érte az a dicsőség, hogy nagy nemzetek nyelvére lefordították, de nyelvünk ízét, zamátját nem tudták, mert nem lehetett visszaadni, széles körökben nem is terjedtek el, legfeljebb irodalmárok olvasmányai voltak. De most Kodály és Bartók féle magyar zene a magyar lélek egész gazdagságát, minden színét és ízét maradék nélkül viszi szét a nagyvilágba s úttörője, vezető tényezője, vezérszólama lett annak az irányzatnak, mely a megváltást hirdeti, az emberiség csüggedt lelkében a megváltás eszméit keltegeti.

A művelődéstörténet szerint, amely nép eljutott odáig, hogy lelkének tartalmát, szellemét, szépérzékét és magasabbrendű vágyait sajátos színekben kifejezze, amelyik különálló, egyedi, nemzeti népművészetet teremtett, az kétségtelen tanújelét adta magasabb szellemiségének, de egyúttal tanújelét adta életképességének is. „Az európai kultúra kezdetén, a gregorián énekek is keleti eredetűek, szír, görög, héber dallamok voltak. Most az elernyedte európai atmoszférában új vénát nyitott a magyar dallamokon, éppen Bartókon és Kodályon keresztül” – írja Demény G.

Miért vannak hát közöttünk kicsinyhitűek? Miért csüggedtek, akik csüggesztenek, lemondást prédikálva?! Egy süllyedő világ kellős-közepén állunk. Az általános omlás, a régi szerkezetek recsegése és lazulása ijeszt. Az öregek bénultan, tájékozatlanul állnak fejüket behúzva, az ifjúság erre-arra kapkod. Az ég alja körös-körül piros. Némelyek azt mondják, hogy alkonyul, mások pedig hajnalpírnak látják.⁶² Keressük meg annak a népnek a lelkét, melyet Kodály felfedezett, töltekezzünk abból az erőből, melyből ő annyit vett, hogy a világnak is tudott kölcsön adni. És a pusztulás mélyéről, letarolt mezőkről, élő halottak álmos társadalmából is ennek a népnek hitével, életeréjével és szellemi kincseivel bokrétásan, dalolva mehetünk a hajnal pirkadása, a jobb, boldogabb, biztos jövő felé!

⁶² Az alábbi kihúzott mondatok találhatóak a következőben: „S mindkettőnek igaza van. A régi világ süllyed a történelem határa alá, az új pedig ugyanabban a percben emelkedik fel a jelen és jövő egére. Ne törtessünk nyugat felé, hanem induljunk el a hajnal felé, hiszen közülünk valók is viszik a fátylát, mely az új élet, a szebb jövő ösvényeit keresi.”

Függelék IV.**Kézimunka-kiállítás megnyitása⁶³***(Mariamum. 1937. június 6.)*

Mélyen Tisztelt Közönség! Valahányszor iskolák rajz- és kézimunka kiállításán veszünk részt, mindig kerülget az az érzés, hogy a látogató közönség túlzott igényességgel és a növendékek munkáiban művészetet, vagy legalábbis a művészi tehetség felvillanását keresi és véli felfedezni. Bevallom, én is ilyen szemekkel és követeléssel léptem be az ilyen tárlatokba akárhányszor, de ezt vettem észre a közönségnél is. Különösen az érdekelt szülők nézték így gyermekeik sokszor primitív, kezdetleges munkáit. Sokszor lehetett hallani az egyszerű, gyerekes próbálkozások előtt megjegyzéseket, elragadtatást jelző kijelentéseket, csodálkozó felkiáltásokat, melyek valójában csak művészi alkotásokat illetnek meg.

S amikor ezen elgondolkoztam, eszembe ötlött, hogy vajon ez nem pusztán szülői elfogultság-e, és vajon nem az igazi művészi érzék és értékelés hiányának a jele-e? Hiszen a szülő szereti gyermekét többnek, tehetségesebbnek tudni, szereti olyannak látni és mondani, amilyennek elképzei. Társadalmunknak pedig sajátja bizonyos nagyzás, nem tudunk alapfokban beszélni, érzéseinket, megfigyeléseinket, benyomásainkat szuperlatívuszokban szeretjük visszaadni. Vajon a tartalmukban és formai kivitelezésükben egyszerű rajz- és kézimunka-kiállítások, iskolai kollekciók megtekintésénél is nem ezek miatt esünk-e túlzásba, nem ezért és ilyen alapon keresünk-e művészetet és nem ezért teszünk-e a művészi alkotásoknak kijáró kijelentéseket?

Lehet ez is. Végeredményben a szülőnek megbocsátható, ha gyermekének kezdő próbálkozásaiban a tökéletesség és tehetség jeleit keresi. De megbocsátható, megérthető, és indokolt az is, ha az egyszerű alkotásoknál, mint művészetről beszélünk s naiv jóhiszeműséggel és hozzá nem értéssel némiképp túlozunk.

I. Ugyanis, M. T. K., a művészet életjelenség, melynek célja, hogy az emberi életet kifejezze, azt szolgálja, széppé, nemessé tegye s a lelket, a szemlélő ember lelkét is, legalább pillanatnyilag, a szellem magasabb, felsőbb köreibe emelje. És nem ez a szándék vibrál-e minden alkotásban, ami ezeknek a termeknek falairól, polcrairól felénk mosolyog? Ős, meg nem tagadható igénye az embernek a szépség után való nagy szomjúság. Szereti a szívárvány színeit ellopni, a virágok ezer változatát ellesni, a

⁶³ BATHYANEUM. (BATHYANEUM-könyvtár, Gyulafehérvár – Biblioteca documentară Bathyaneum, Alba Iulia), MÁ cs. 17. sz., Nr. 1695. 13. beszéd, 1–5.

természet utánozhatatlan alakzatait, vonalvezetését megfigyelni. S képzelete új kombinációkat, új változatokat sző és az élet szürke falát ezekkel úgy ékesíti, mint ahogy a gyermek virágokkal, színes papírokkal a játszoba minden sarkát. Ellopjuk a szivárvány színeit, ellessük a virágok ezer alakzatát és rávarrjuk zsebkendőre, selyem és vászon darabokra, kifaragjuk fából, kivéssük márványból, tele díszítjük velük falainkat, teleakasztjuk asztalainkat, szekrényeinket, mert a szürke egyformaságot és változatnélküliséget nem szeretjük.

És ez az ős igény és ösztön, ez az élet megszépítésére törekvő vágy vezeti a gyermeket s vezette, dolgoztatta azokat a növendékeket, akiknek munkáit ma itt kiállították és megnézni készülünk. Minden egyes darab jele, valamelyes kifejeződése, tapogatózó sejtése annak a nagy életjelenségnek, mely a szépség és tökéletesedés felé nyugtalankodik, s amelynek gyökerei a művészi ösztönbe és igénybe nyúlnak le.

A régebbi nevelésben nem sok gondot fordítottak ennek az ösztönnek a fejlesztésére. A régebbi nevelés inkább az értelem kiművelésére tette a súlypontot s a kézügyességnek és szépnek anyagi eszközökkel való kifejlesztésének nem tulajdonított nagyobb fontosságot, ha tanították is, melléktárgyként kezelték, immel-ámmal vették. Ma más a helyzet.

Ma, amikor a gépek sablon szerint termelnek, s a vasbeton és aszfalt sívárrá, szürkévé tesz mindent, teret kell adni a képzeteknek, helyet, alkalmat kell adni a szépérzék kifejlődésének, különben kietlen sivatag, kibírhatalan szürkeség és egyformaság lesz az élet. A rajz és kézimunka fokozottabb tanítása gyakorlati haszna mellett mint egészséges reakció kapott hangsúlyt a modern nevelésben, szemben a rideg gépi kultúrával és túlzott értelmi képzéssel.

2. De reánk nézve van ennek egy másik jelentősége is. Az általános emberi érték mellett egy népi, nemzeti mozzanata is. A termekben látni fognak kiállított darabokat, melyek a magyar népművészet motívumait szóltatják meg.

Ki tudhatja, hogy a történelem homályában hol állt, hány ezer évvel ezelőtt élt az a magyar pásztor, aki botját először cifrázta, az a magyar kovács, aki a délceg lovasok láncsorát először díszítette virágmotívumokkal, az a magyar földműves, aki a járomfát tulipánosra faragta, az a magyar asszony, aki a búzavirágot férje, levente fia dolmányából, nyeregtakarójából kihímmezte?⁶⁴

⁶⁴ Az egész bekezdést utólag írta ceruzával Márton Áron. Három szót (a délceg lovasok láncsorát) csak feltételezve, nehezen kikövetkeztetve rögzítettem. Az is lehet, hogy más az olvasat.

A művészet mindig a lélek hangja, a szellemi igény jelentkezése, és egyúttal a magasabbrendű életnek a záloga. Amelyik nép életében jelentkezett a népművészet, amelyik nép már eljutott addig, hogy szellemiségét, szépérzékét sajátos formákban tudja kifejezni, tehát a többi népektől színeiben eltérő, saját jellegű népművészetet tudott teremteni, az kétségbevonhatatlan tanújelét adta magasabb szellemiségének és kultúrérzékének. Ez a kultúrhistoria megállapítása. De jelét adta annak is, hogy a fejlődés fokán magasabbra is fog jutni, olyan erők, képességek, olyan erőteljes szellemi igény van a lelkében, hogy a nyers étellel meg tud küzdeni.

Fokozott, nagy kötelesség tehát nekünk életünknek ezt a zálogát felismerni, népünk művészetét és az abban rejlő erőt meglátni, tanítani, megtartani és tovább adni.

Függelék V.

Katalin-kör tagfelvétele⁶⁵

(1938. február 13.)

Kedves Leányok! Az egyesület, melybe most ünnepélyesen felvételtettek, a Szent Katalin nevet viseli, az pedig, amelyet a felvétel jeleként melletekre tűztek, a Boldogságos Szent Szűz képével van díszítve.

Szent Katalin szűz⁶⁶ korának leghíresebb emberei közé tartozott. Egyszerű családból származott, egyszerű apáca volt, elvonult, a világ szeméi elől elrejtett életet élt. S mégis az Úr Jézus legnagyobb kitüntetésben részesítette, öt szent sebét, melyeket a keresztfeszítéssel kapott, a Szent Katalin kezein, lábain és oldalán is megjelenni engedte, jelül annak, hogy az egyszerű apáca életét elismeri az Ő isteni életéhez hasonlónak. És még tovább is ment, a tanulatlan apácát isteni tudásából részeltette. Nagy hírű hittudósok keresték fel, hogy a nehéz hittani kérdésekre, amiket nem tudtak megoldani, tőle kérjenek feleletet. Sőt, a pápa is hozzá fordult tanácsért, udvarába hívatta s országos ügyek elintézését, államok, tartományok, egymással hadakozó városok kibékítését bízta rá, fejedelmekhez követségekre küldötte.

Szent Katalin, a szűz és vértanú,⁶⁷ a keresztényüldözések idején élt. Előkelő szülőktől származott, iskolákat végzett s szent és erényes életéért Isten őt is kiváló tudással jutalmazta. Mikor keresztény hite miatt a pogány császár elfogatta, a katonákat, akiket azért küldött hozzá, hogy hitétől eltérítsék, a börtönben megtérítette. Olyan okosan és akkora lelkesedéssel

⁶⁵ BATHYANEUM, MÁ cs. 17. sz., Nr. 1695. 17. beszéd, 1–6. l.

⁶⁶ Siénai Szent Katalin (1347–1380) (Marton József megjegyzése)

⁶⁷ Alexandriai Szent Katalin (4. században) (Marton József megjegyzése)

beszél az Úr Jézusról, hogy a pogány tudósok elnémultak s a meggyőző szavak hatása alatt maguk is Krisztus hitére tértek át. Az emiatt feldühödött császár kerékbe akarta töretni, de a kínzó, kegyetlen eszköz a Katalin imádságára darabokra törött. Ez ellenségeit még jobban felbőszítette s végül is fejét vették. Az erőlelkű vértanú holttestét Isten parancsára angyalok temették el, a gonosz gyilkosok kezeiből kiragadták és egy távoli országba, Arábiába, a Sina hegyére vitték.

Már ebből megérthetitek K. L., hogy az egyesületbe való ünnepélyes felvétellel komoly kötelezettségek járnak. A jelvény, melyet kaptatok, nem dísz csupán. Jel, ami arra figyelmeztet, hogy Szent Katalin példája szerint kell élnetek és a Boldogságos Szent Szűz legfelsőbb pártfogására méltóknak kell lennetek.

A cseléd-sorban lévőkről sokszor mondanak rosszat, közönségesebbeknek tartják, mint a löbbi embereket. Különösen a viselkedésük ellen emelnek kifogásokat, az az általános felfogás, hogy nem tudják az illemet, durvák, hangosak; az utcán és nyilvános helyeken is sokszor megbotránkoztató a beszédjük és viselkedésük. A sok panasz miatt a rendőrség ki is tiltotta a cselédeket vasárnap délután a főtérről és a forgalmasabb utcákról.

S meg kell engednünk, hogy azoknak a panaszoknak és ennek a rendőrségi intézkedésnek van alapja. Vasárnap délutánonként, azokon a helyeken, ahol a cselédek tömegben tartózkodnak, tisztességes ember nem tud arcpirulás nélkül végigmenni. Legények és lányok úgy viselkednek, olyan beszédeket folytatnak, olyan durva tréfákon kacagnak, hogy jóérzésű ember kénytelen elkerülni őket.

K. L., a Katalin-körbe való felvétel kötelez titeket arra, először, hogy jobbak legyetek. A megszentelt jelvényt közönséges magatartással és szennyes beszéddel nem mocsokolhatjátok be és közönséges helyekre nem vihetitek. A cseléd-mulatságok és összejövetelek, amelyeket a ti számotokra a Csizmadia-színben és más, még kevésbé jó hírű külvárosi lokálokban rendezni szoktak, nem illenek a Katalin-köri lányokhoz. Megérdemli, aki cselédsorban van is, hogy embernek tartsák és megbecsüljék. Sokszor több joggal elvárhatja ezt, mint azok, akik munka nélkül, semmittevésben töltik napjaikat. De a megbecsülést ki kell érdemelni, helytelen, nem illő magaviselettel nem szabad elvesztegetni. És nektek az a kötelességetek, hogy abban a többieknek is példát adjatok. Kiválasztottak vagytok, tehát kiválóbbnak kell lennetek; jelvényt kaptatok, a jelvényt tehát meg kell becsülnötök, egy szentnek a védelme alá helyeztetek sorsotokat, beszédetekkel, magatartásotokkal, kötelesség-teljesítésetekkel tehát ezt a Szentet kell utánoznotok.

Másodszor, nektek a vallásban is erősnek kell lennetek és társaitokat, akik meggyöngültek vagy veszélynek vannak kitéve, meg kell erősítenetek.

Mostanában egyik legnagyobb szégyenünk és szomorúságunk, hogy évről-évre többen vannak, akik szent vallásunkat elhagyják, és ezek között mindig akadnak cselédek is, akik ősi katolikus családból származnak. Némelyek házasság alkalmával, mások a jobb elhelyezkedés kedvéért vetemednek a hitehagyás súlyos bűnére.

Testvéreim, a ti védőszentetek ebben is figyelmeztet, hogy mit kell tennetek. A hit a világon a legnagyobb kincsünk. Őseink karddal is védték, ha arra került a sor. Inkább meghaltak és eltűrték minden megaláztatást, de hitüket nem bocsátották áruba, nem veszélyeztették semmi kincsért, mert tudták, hogy az ilyeneket Isten is, és az emberek is megvetik.

Függelék VI.

Templomi hangverseny⁶⁸

(Kolozsvár, Szent Mihály templom, 1937. november 6.)

Azt mondják, hogy a művészetek a történelem legérzékenyebb és legkifejezőbb szeizmográfjai. Minden kor művészete a kor emberének a lelkét, életfelfogását és életérzését tükrözi. És, amint a szeizmográf érzékeny szerkezete jelzi a távoli földrengéseket, a fizikai világ katasztrófáit és a nyomukban esetleg előálló új formákat, új hegyek, új völgyek, avagy új tengerek, s rajtuk és bennük új élet előállítását, hasonlóképpen jelzik a művészetek az emberi lélek vívódásait és új tájékozódásait, melyekből már előre kikövetkeztethető a jelent leváltani készülő új történelmi korszak legjellegzetesebb vonása. Ha ez így van, azt hiszem M. T. H. megértik, hogy nehéz nekem, a papnak ellenállnom az ebben rejlő kísértésnek és elnézik nekem, ha templomi hangverseny alkalmával felteszem a kérdést, hogy a mai zeneművészetnek van-e, és ha van, mi a mondanivalója a mai ember számára?

Egy történelmi kornak legmélyebb sebeit és legkínzóbb ínségét talán legélesebben a kor jelszavai és az érdeklődés előterében álló problémák világítják meg.⁶⁹ A ma használatos jelszavak és vitatott problémák pedig

⁶⁸ BATHYANEUM (BATHYANEUM-könyvtár, Gyulafehérvár – Biblioteca documentară Bathyaneum, Alba Iulia), Márton Áron csomag 17. sz. (MÁ cs.), Nr. inv. 1695., 15. beszéd, 1–11.

⁶⁹ Ezt követően egy egész bekezdést tett zárójelbe Márton Áron: „Ez ellenmondásként hangzik, mert a jelszavakat a gondolkozás-nélküli tömeg megmozdítására, és elég gyakran a félrevezetésére szokták használni, míg a problémákban a legmélyebb sebeket, nyitjuk fel és azok orvoslását keressük. De az ellenmondás csak látszat, mert a jelszavak

csüggesztő egyöntetűséggel korunk legkínzóbb gondját, az egzisztenciális bizonytalanságot mondják. Jelszavak és problémák egyaránt a lét bizonytalanságát hangoztatják és az emberi lét új alapozását követelik. A világpolitika kérdései, melyek a népek egymás közötti viszonyát, az egyes nemzetek jogait és igényeit vetik fel és akarják rendezni, az egyes államok gondjai, melyek a nemzetiségek megnyugtató beleillesztését, és az elégedetlen társadalmi osztályok igazságos kielégítését sürgetik, – mindezek a kérdések félreérthetetlenül utalnak arra az egy gondra, hogy ma mind az egyes ember, mind a tömegek és népek létükben vannak veszélyeztetve. Az egyes embert a tömeg készül elnyomni, – elég, ha az ismeretes tömegmozgalmakra gondolunk, amelyek az egyedet már csak számnak, akarat- és jognélküli egységnek számítják; a népek és az osztályok egységét pedig az egyes ember fegyelmetlensége és lázadása fenyegeti. A test erői a munkanélküliség és az ezt követő nyomor következtében fogynak el, a lelket a mindennapi hajsza, a kíméletlen harc és gyűlölet fárasztja el. Kétségtelen tehát, hogy korunk az egyetemes bizonytalanságnak, a létében veszélyeztetett embernek a kora.⁷⁰

A kérdés tehát az, hogy van-e a zeneművészetnek a pillanatnyi esztétikai élvezeten és hangulatkeltésen kívül más szava is ennek a létéért aggódó mai embernek a számára? Igen, van!⁷¹

Az eszmék, gondolatok, vágyak és akarások, melyek a világ és emberi élet alakításának igényével jelentkeznek,⁷² leghamarabb a művészetekben

is ugyanannak a szögnek a fejére ütnek, felületes és lelkiismeretlen fogalmazások sokszor, de ugyanazon problémáknak a tartalmát mutatják.”

⁷⁰ Márton Áron zárójelben megjelöli a lelőhelyet: B. Jansen 441.

⁷¹ Eredetileg a beszédet a következőképpen szándékozott folytatni, de később áthúzta a mondatokat:

„Ezt a megállapítást még csak keserűbbé teszi az a tény, hogy a modern ember akkor veszítette el lábai alól a talajt, amikor legbiztosabbnak hitte azon magát. A nagy háború előtt még rendületlenül bízott az erejében, és bízott abban, hogy önjerejéből olyan világot épít, olyan társadalmi életet rendez be, amelyben függetlenül és békés napsütésben élhet, mint egy erőteljes pogány isten. S alig telt el egy-két évtized, a nagy háborúval megindult a föld, széthulltak a társadalmi keretek és a szép remények; s a bőség, biztonság és béke kora helyett bekövetkezett a testi-lelki nyomornak, a háborgásnak, bizonytalanságnak, a jog és igazság, a szeretet és jószág hiányának korszaka.

Ha a művészetek a történelem legérzékenyebb szeizmográfjai, joggal tesszük fel tehát a kérdést, hogy az eljövendő kornak milyen lesz a művészete, s nevezetesen a zeneművészet mostani tartalmi irányai, eszmei tájékozódása szerint?

a) A művészetek történetében járatos ember számára, aki ismeri a művészet és kultúra, a művészet és korszellem összefüggéseit és kölcsönhatásait, nem nehéz a felelet.”

⁷² Eddig ez a mondat eredetileg a következőképpen volt leírva: „Az eszmék, gondolatok, vágyak és akarások, melyek a lélek mélyén ébrednek és kínozzák az embert, mert meg

jutnak szóhoz és innen, az irodalmon, festészen, építészen, szobrászaton és legelsősorban a zeneművészen keresztül sugározzák szét erejüket. Egy-két kiváltságos nagy szellem lelkében fogannak meg először, egy-két zseni hatalmas kifejező ereje adja nekik az első érthető, tapintható formát. Így indulnak el útjukon, hogy meghódítsák a lelkeket, átalakítsák az emberek gondolkozását és azzal együtt társadalmak, népek életformáját.

A modern zeneművészet pedig tartalmával és iránya szerint a modern pogányság meglepő fordulatoként határozottan egy új keresztény kornak közeledését jelzi.

S nem kell csodálkoznunk azon, hogy ezt éppen a zeneművészetnél tapasztaljuk legszembetűnőbben. A zeneművészet, mint önálló művészet, a keresztény kultúra szülötte. Volt zenéjük a letűnt nagy kultúrnépeknek is: asszíroknak, egyiptomiaknak, görögöknek és az aránylag magas kultúrfokon évszázadok óta vesztegelő kínaiaknak. Táncukat, mulatságaikat, profán és vallásos ünnepeiket kísérték valamiféle zenével; de ez mindig csak kíséret, csak kiegészítő eszköz volt; hitet, feszítő akaratot, eszmét, nagy gondolatokat nem tudott kifejezni. A zeneművészetet, mely erre a feladatra vállalkozni mert és azt meg is oldotta, a kereszténység transzcendens erőinek köszönhetjük.⁷³

Szülőanyjától, a kereszténységtől teljesen nem is tudott elszakadni soha. A korszellem hatása alól éppen nem tudta magát kivonni, főképp a múlt század nyers anyagelvűségének sikerült, hogy a metafizikai régiókból levonja a földre ezt a művészetet is. De, míg a többi művészetek, irodalom, szobrászat, festészet teljesen leereszkednek a testhez, az anyaghoz és a nyárspolgár ízléséhez, annak szerelmeit, bűneit, szenvedélyeit, céljait, apró problémáit tárgyalják az unalomig és a metafizikai mélységeket és magasságokat képtelenek járni, addig Schumann, Schubert, Chopin, Liszt, Wagner ugyanennek a kornak zeneköltői legalább küzdenek a korszellem szuggesztív hatalma ellen.⁷⁴

Strauss művészetében már nincs lélek, a zene csupán már csúnya külsőség, csupa „pódium-zene” lélekmozgató hit és megvilágosító eszme nélkül. De Liszt Ferencnél a mély vallásosság fel-feltör, Wagner Richard

---

akarnak születni és a világot képükre akarják átgýrni.”

⁷³ Márton Áron ezt a bekezdést a pár hónappal előbb elmondott beszédéből vette át, kissé megváltoztatva. Vö. Keresztény és magyar erő a zeneművészetben, lásd Függelék III. – Batthyaneum, MÁ. Cs. 17. sz. Nr. Inv. 1695. 14. b. 2.

⁷⁴ Ennek a mondatnak a végét előbb másként fogalmazta a szónok: „ugyanennek a kornak zeneköltői tesznek ugyan engedményeket, de ösztönösen ahhoz a társadalmi réteghez húzódnak, amelyek az erkölcselenséget még legalább palástolja, az erkölcsöt legalább hazudja, mert szomjazik a hitre s lelküket gyótri az Isten utáni vágy.”

pedig hatalmas művészetével kora emberének a megváltás utáni vágyát érzékelteti megrázó erővel. A tétovázást és képmutatást azonban hamarosan széttépi Debussy, aki, ha nem is tudja a zeneművészetet⁷⁵ a hitetlenségből teljesen kiemelni, a Szent Sebestyén vértanúsága című zenekölteményében megüti azt a hangot, mely azóta egyre zengőbben és hatalmas szárnyalással viszi a zeneművészetet Palestrina és Bach öröksége, a metafizikai magasságok felé.

1) S a feltevést, hogy új keresztény korszak felé tartunk, erősítik a következő tény is: a többi művészetek is kezdenek ébredezni és indulnak a nyomában. Elsőnek legközelebbi rokona, a szintén anyagtalan művészet, az irodalom és költészet talált önmagára, mely P. Claudellel, Papinivel, Franz Werfellel, Sigrid Undsettel, Gertud von le Forttal, Babitsal már eljutott a kereszténység újra megismeréséhez. Az építészet is próbálgatja új anyagát, a vasbetont, már templomokat épít új stílusban, a keresztény bazilika mintájára; a szobrászatot és festészetet is mintha az őskeresztény művészet ihletné, keresi a vallásos témákat és egyszerű formákat, ahogy a mélyen hívő ember ábrázolta az ő szentjeit. Utánuk kullog a filozófia, mely szintén közel jutott a metafizikához, a természettudomány, mely már nem irtózik a lélek elismerésétől, vagy legalábbis feltételezésétől. De a zeneművészet van az élen, Debussy óta újra transzcendens magasságokban jár. Stravinszky a tülekedő tömegek és dübörgő gépek zajából, a modern ember nyelvén szólítgatja Istent, Kodály Zoltán gyermekkórusai egy egész nép hitét, bizakodását, reménnyel telített lelkét és lendülő akarátát viszik Isten felé.

Az előadásra kerülő két darab szerzői Kodály-tanítványok, Kodály Zoltán és Harmath Arthur iskolájából valók. Zenei elbírálásuk a zeneszakértőkre tartozik. De számunkra, akik egy kavargó kor gyermekei vagyunk és a jövő nyomait kémleljük, érdekes és értékes mindkét mű úgy is, mint jel, mely a földről indul, de az égbe mutat.⁷⁶

2) Mintha adventben, Krisztus-jövele előtt élnénk, megint egy sereg próféta támadt. Tolsztojon kezdve Ibsenen keresztül Spengler, O. Spam,

⁷⁵ Itt az alábbi szót kihúzta a szónok: „elposványosodásból”

⁷⁶ Az előadásra került két zenemű: Halmos László Napmiséje és Pikéthy Tibor Béke miséje. Mielőtt ezekről, és általában a kor zenéjével kapcsolatosan beszélt volna Márton Áron, zeneszakértőktől tájékozódott. Jelen esetben, prédikációjának kéziratához csatolta Zsizsmann Rezsőnek (neve nincs megjelölve, de az írásból nyilvánvalóan lehet azonosítani), a Szent Mihály templom karnagyának két oldalas véleményét. Ez a tény igen sok mindenről árulkodik. Márton Áron már fiatal pap korában igyekezett tájékozódni, másokat konzultálni, s csak azután nyilatkozni, különösen olyan kérdésekben, amelyekben nem érezte teljesen otthon magát.

H. Keyserling, H. G. Wells, Shaw, Chesterton, Ferrero, Berdjadev, a legkülönbözőbb világnézetű nagy szellemek egész sora hirdeti egy új világ születését. Lehet, hogy bűneink büntetéseképpen a küszöbről a falanszterrendszer lélek- és egyéniség nélküli kegyetlen világába nyitunk először, de a művészetek csalhatatlan iránytűje mögötte napfényes, tágas mezőket mutat.

Ezt a körengeteget, melyből ez a templom összetevődött, a középkori keresztény lélek hite és istenvágya sodorta ezzel a lenyűgöző lendülettel az ég felé. Mintha a Detonata bazalt orgonája előtt állanánk s éreznők a vulkánikus erőt, mely akkor a közuhatagot fellökött a föld mélyéből. Itt is, ahogy a merészen felszökő oszlopokat és összehajló bordákat nézzük, érezzük a lélek sodró erejét, egetostromló feszülését; mely ilyen könnyedén ég felé indított ekkora kötömegeket. Olyan, mint egy csodálatos akkord, mint egy monumentális hitvallás, mint egy hatalmasan induló kórus, melyet tömegek izzó lelke vesz ki a néma anyagból. S a keresztény léleknek ez sem volt elég!⁷⁷ A körengeteget az Isten felé felgyúlt lelkek sírása és vihara zengő lendülettel ég felé indította, az ívek kecses feltörése, állandó lendülete, az oszlopok, bordák és csíkok összhangja zeng, mint egy erdő, de az akkordnak nincs folytatása, az anyag nem tud a földtől elszakadni, a lendület nem tud lebegés, szárnyalás lenni.

És a keresztény lélek, amikor a zeneművészetet megteremtette, legmerészebb álmának, legnyugtalanítóbb vágyának, az Isten megközelítésére törő érzéseinek és gondolatainak kifejezésére találta meg a legalkalmasabb eszközt. Egy nép sem bírta azelőtt. S ennek a sajátosan keresztény művészetnek az új hangja és lendülete az első megbízható fecske, mely azt hirdeti, hogy a dermesztő télre tavasz következik; a szférák üzenetét hozza, azt a jó hírt, melyet az angyalok hirdettek először a betlehemi pusztá fölött; hogy a politikai, gazdasági, társadalmi vajúadások ellenére a lelkek mélyén már megfogant és érik az eszme, mely a jóság és szeretet uralmát készíti és a világot meg fogja menteni.⁷⁸

⁷⁷ E mondat helyett a következő volt: „De érezzük azt is, hogy megkövült akkord.”

⁷⁸ Márton Áron utólag még két változatban is kidolgozta ennek a beszédnek zárógondolatait. A kézirat végén két lapon – mindkét esetben – kissé átfoglalmasva külön megtalálható. Mivel ezeket ceruzával írta, egy-két helyen nem lehet kiolvasni a szöveget. Íme, az első változat: „Ha az emberi lélek képes volt egykor arra, hogy a kereszténység erőt magába gyűjtse s azzal ilyen kötömegeket templomként ég felé emeljen, s ha jóság és szépség utáni vágy szomjúságának ez sem volt elég, hanem a templom csúcsáról tovább lendült lelke érzelmeit és szellemes gondolatait kibeszélte egy lebegő művészetben, a zeneművészet új iránya jele annak, hogy ez a hatalmas, világot formáló, egetostromló erő újra megfogant az ember lelkében, már ébrednek, az ember újra meg fogja találni az eget, visszatalál a jósághoz és igazsághoz (...). Az előadásra kerülő két mű ebből...”

Függelék VII.

A Kolping Legényegylet zenekar estéje.⁷⁹*(Kolozsvár, 1937. március 7.)*

A kedves igazgató úr a mai estét meghirdető meghívón a nekem kiosztott számról azt írta, hogy ünnepi gondolatok lesznek. Először csodálkozva és értetlenül olvastam ezt a címet. Azon csodálkoztam és nehezen ment a fejembe, hogy hogyan vár ünnepi gondolatokat tőlem, aki mostanában igen közönséges hétköznapi dolgokkal foglalkozom, és hogyan mondjak ünnepi gondolatokat annak a közönségnek, melyet ugyancsak a hétköznapi gondok nyomnak. De aztán beláttam, hogy az igazgató úrnak most is igaza van, mint mindig. Éppen a hétköznapi és hétköznapi gondok teszik indokolttá, hogy a szűrkeség és az elszűrítő borulat ellen küzdjünk s legalább néha ünnepi gondolatokkal foglalkozzunk. S rájöttem arra is hamarosan, hogy ez éppen ezen és a hasonló estélyeken magától adódik, hisz itt ifjúság a vendéglátó házigazda, amely már önmagában véve öröm, és az öröm az ünnep lényege. Ünnepek kell tehát tartanunk minden olyan alkalmat, amelyet az ifjúság nemes célok jegyében kezdeményezett. És ilyen ünnepi alkalomnak tekintem ezt a mai kedves találkozást is.

A második változat: „A zeneművészet a legtökéletesebb művészet, a transzcendens távlatokba nyújtó kellem legtökéletesebb kifejezője. Ennek a templomnak az íveiben is hatalmas, megrázó lendület van. Megráz a középkori embernek az a hatalmas hite, mely a nehézkes kötőmegeket ilyen káprázatos lendületbe hozta és indította az ég felé. Mintha a Detonata bazalt orgonája előtt állnánk s éreznők a vulkánikus erőt, mely azt a körengeteget a föld mélyéből fellökött. Érezzük, hogy csak eget ostromló, az ég megvívására felkészült középkori lélek, mely az eget a földhöz és a földet az éghez közel akarja rángatni, az indíthatott ilyen kötőmeget az ég felé. Lenyűgöző, ahogy ez a nehézkes anyag könnyed lendülettel indul az ég felé, s ahogy az ívek és bordák rengetege felül összehajlik, mintha a végtelenben készülné elveszni. De érezzük azt is, hogy a végtelenbe törő szellem minden lenyűgöző ereje ellenére megmarad a lendületnél, lába nem tud kiszakadni a földből, s mintha látnók, hogy a géniusza ott ül a sarokkövön s könnyes szemekkel néz felfelé. Az építőművészet bármilyen hatalmas erőket és hitet mozgósított, még túlságosan anyagias, a lelket nem lendíti, lendületbe hoz, de anyaga kifejezési eszközének vastagsága miatt nem tud ég és föld közé lendíteni, nem tud lebegni. Olyan, mint egy csodálatos akkord, mint a léleknek egy monumentális hitvallása, mint egy hatalmasan induló kórus, melyet a néma anyagból az izzó lélek készül kicsalogatni: az első akkordot megütötte, az akkord felzengett, a néma és nehézkes körengeteget a hit ereje és az Isten felé felgyúlt lélek sírása zengő lendülettel sodorja felfelé, de a lendület lendület marad, a lélekgorgona megütött akkordja akadozik, nehezen indul, s megfagy. A bordák és ívek kecses feltörése, visszhangja, oszlopok lendülete itt zeng, de nem tud a földről felszakadni, nem tud lebegni, a földre támaszkodik, nem tud lebegés lenni. A lélekbegés a zeneművészet tulajdonsága.”

⁷⁹ BATTHYANEUM (BATTHYANEUM-könyvtár, Gyulafehérvár – Biblioteca documentară Batthyaneum, Alba Iulia), Márton Áron csomag 17. sz. (MÁ cs.), Nr. inv. 1695., 9. beszéd, 1–4.

Ünnep először azért, mert az ifjúság bizakodásának jele. Mi sokszor remény nélkül, pusztán kötelességtudásból küzdünk. Az idősebb nemzedékek, melyekben az ifjúság láza és derülátása már elégett, legtöbbször úgy járnak körbe, mint akit egy taposómalom hámjába fogtak: lelkiismeretesen, le-lelőgó bús fejjel húzzák mindennapi kötelességeik csikorgó szekerét; nem lázadoznak, nem iramodnak neki, nem tépik az élet által szájukba vetett zablát felágaskodva, még az ostorcsapásokra sem rúgnak vissza, egyhangú és egykedvű léptekkel járnak körben a meghatározott vonalon belül; legfeljebb káromkodnak, de azt is csak maguk elé, nehogy valaki meghallja.⁸⁰ Örömtelenek a nappalaink és örömtelenek az éjszakáink. Gondokkal búsan kelünk, s gondokkal, fáradtan fekszünk. Ünnepnapjaink is csak a hétköznapok folytatásai, csak arra valók, hogy többet panaszkodjunk s a magunké mellé a látogatásokban, családi összejöveteleken, társaságokban összeverődött többiek gondját is felszedjük. Ami még jobban lenyom, elhervasztja a csírázó reményeket is. Hogy másnap még csüggedtebben induljunk neki a robot folytatásának.

S meg is van erre minden okunk. Hiszen minden nap újabb gondot rak vállainkra, minden napnak megvan a maga csalódást hozó, kiábrándító mozzanata. Mindig ér valami újabb bosszúság és bánatalom, valami újabb gonoszság és gonosz ütés. Terveinket keresztülhúzzák, munkánk eredményét, amikor éppen be akarjuk gyűjteni és titokban, félve örvendezünk is, a kezeink közül vigyorogva elviszik. És még kalapot is kell emelnünk, kényszeredetten mosolyognunk, hogy ennyivel beérik, nem viszik el a többit is. A holnap éppen olyan bizonytalan, mint a mai nap volt.⁸¹

Ezért ünnep számunkra minden alkalom, mely összehoz az ifjúsággal. Bennük még látunk életkedvet és bizalmat a jövő iránt. Több okuk volna arra, hogy a bizonytalan jövő előtt meghúzódjának leeresztett szárnyakkal, és lógó fejjel, csüggedten maguk elé bámuljanak, mint nekünk, akik már megettük kenyerünk javát. A megpróbáltatások hosszabb sora következhet rájuk, mint amennyi nekünk már osztályrészlül jutott. Kilátásaik semmivel sem kecsegtetik, egész egzisztenciájuk bizonytalan. S mégis tudnak örülni, nemcsak terveket szőni, képesek arra, hogy az ünnepet a hétköznapoktól megkülönböztessék. A fiatalság láza még ég bennük, nem akarnak beletörödni a gondok látható szorításába. A hétköznapok szürke

⁸⁰ A következő mondat ceruzával utólag át van húzva: „S azt hiszem, ebben mindannyian igazat adnak nekem.”

⁸¹ A következő két mondatot utólag áthúzta a szónok: „S mi ezzel az elcsüggesztő tudattal indulunk munkába. A számunkra még megengedett helyeken öröm és remény nélkül dolgozunk, pusztán azért, mert élni muszáj.”

porát le-lerázzák, van bátorságuk, hogy félrecsapják a kalapjukat, a fojtott és fojtogató közhangulatot kurjantásukkal áttörjék, a rossz szemébe kacagjanak s ezekben az álom nélküli mai idősökben is terveket szőjenek, álmoképeket szövessenek.

Ünnep másodszer ez a mai alkalom azért, mert az ifjúság egy nemes szándékát tapasztaljuk. A hozzáértők azt mondják, hogy a művészetek között a zene a legmagasztosabb. Az építészet, szobrászat, festészet, és költészet szintén az emberi lélek és tehetség legteljesebb megnyilatkozásának formái. De míg ezek az anyaggal, kövel, bronzsal, festékkel dolgoznak, addig a zene láthatatlan hangok összhangja és az embert láthatatlan világok, nemesebb érzések felé sodorja.

Jó megjegyeznünk, hogy a zene, mint művészet, a kereszténység gyermeke. Az ókori népeknek, a kínaiaknak, asszíroknak, görögöknek stb. is volt zenéjük. Táncikat, egyházi ünnepeiket kísérték valamiféle zenével. De a zenét művészetté és műveltségi igénnyé a kereszténység nevelte.

S jó tudnunk azt is, hogy minden nagy zenész ösztönösen, belső lelki szükségéből vonzódott az aszkétai élethez. Wagner, Bach, Mozart, Beethoven, Schubert, Liszt Ferenc, mind-mind aszkétai magaslatokon jártak. Még akit megejtett a világ kísértése, az is az első láz után megható bűnbánattal igyekezett vissza a magaslatra, melyről egy szédületében lezuhant. Liszt Ferencről mondják, hogy voltak kalandjai, de tény az is, hogy egész életében kínozta a vágy, hogy pappá szenteltesse magát és szerzeteseket megszegyenítő, elvonult életet tudott élni, akkor is, amikor a világ körülrajongta, minden csábító szépségét és kincsét a lábai elé rakta. Mert a zene iránti nagy szeretet, a legszebb művészet varázsa, mely fogta a lelkét, nem hagyta, hogy a földi pocsolyákban jól érezze magát.

És nagy az örömünk, amikor ifjúságnál tapasztaljuk, hogy ennek a megszépítő és megnemesítő művészetnek legalább a foszlányait bírni akarja, a hétköznapok sok csúnyasága után szépségeket keres lelke felüdítésére.

Befejezésre.

Napóleon Egyiptomból siet haza hajón, egy matróz beleesik a tengerbe, leállítja a hajót s a legényt kiemelteti.

Mi is rohanunk, gondjaink siettetnek. De vegyük észre, hogy a hullámok között vergődik egy nemzedék, mely iránt nem lehetünk közömbösök. Mi fedélzeten vagyunk, de őt haragos, sötét hullámok dobálják, jövője bizonytalan. Legyen gondunk rá, sietségünkben is törődjünk vele, mert életkedvükből mi is örömet meríthetünk, s hogy legalább a segítő feléje hajlással bizakodásában megerősítsük.